

Yfirlit um nokkra þætti í íslenska lífeyriskerfinu

Samantekt gerð fyrir fjármálaráðuneytið

Ólafur Ísleifsson

Mars 2011

Lífeyriskerfi Íslendinga er margþætt en stendur einkanlega saman af þremur þáttum.¹ Í fyrsta lagi ber að nefna almannatryggingar sem hafa hlutverk félagslegra lágmarkstrygginga. Í öðru lagi eru starfsgreinabundnir lífeyrissjóðir sem axla síaukinn hlut í lífeyrisgreiðslum landsmanna. Í þriðja lagi er viðbótarlífeyrissparnaður einstaklinga sem einnig hefur vaxandi vægi. Að meginstefnu falla lífeyrissjóðir í tvo flokka, þá sjóði sem starfa í skjóli ábyrgðar þriðja aðila og þá sem búa ekki að neinni slíkri ábyrgð. Í seinni flokkinn falla lífeyrissjóðir hins almenna vinnumarkaðar.

Hér á landi var valin sú leið að reisa lífeyristryggingu starfsfólks á almennum vinnumarkaði á sjóðsöfnun frekar en með greiðslum til aldraðra fjármögnum með álögum á fólk á starfsaldri, svonefndu gegnumstreymiskerfi² eins og víða tíðkaðist í Evrópu. Enda þótt sjóðirnir hafi framan af glímt við verðryrnun eigna vegna verðbólgu og þeir orðið fyrir þungum bú sífjum af völdum efnahagshrunsins hefur staða þeirra þróast með þeim hætti að óvíða nema eignir lífeyrissjóða hærra hlutfalli af landsframleiðslu en hér á landi.

Lífeyriskerfi hins almenna vinnumarkaðar felur í sér söfnun fjár í sjóði á starfstíma sjóðfélaga til að ráðstafa eftir að hann hefur horfið af vinnumarkaði vegna aldurs eða örorku. Hið opinbera almannatryggingakerfi felur á hinn bóginn í sér greiðslur elli- og örorkubóta sem fjármagnaðar eru af ríkissjóði um farvegi gegnumstreymis.

Á mynd 1 eru til glöggvunar sýnd helstu viðburðir og ártöl í þróun lífeyriskerfis almenna vinnumarkaðarins. Myndin hefst við árið 1969 þegar ákveðið er í almennum kjarasamningum að taka upp skyldubundna aðild að söfnunarsjóðum á starfsgrundvelli. Er sá kostur valinn í ljósi þess að líta má svo á að með ákvörðun um skylduáðild að lífeyrissjóðum bundnum starfsgreinum eða landsvæðum felist skipulagsbreyting á því lífeyriskerfi sem þegar hafði skotið rótum á þessum tíma. Skylduáðild launþega að lífeyrissjóðum var lögfest 1974 og gerð almenn 1980 þannig að hún tæki einnig til allra sem stunda atvinnurekstur eða sjálfstæða starfsemi. Grunnur iðgjalda var víkkaður út 1990 þegar tekið var að greiða af öllum launum í stað dagvinnulauna. Lögfestar voru kröfur til lífeyrissjóða 1991 um ársreikninga og eftirlit af hálfu bankaeftirlits

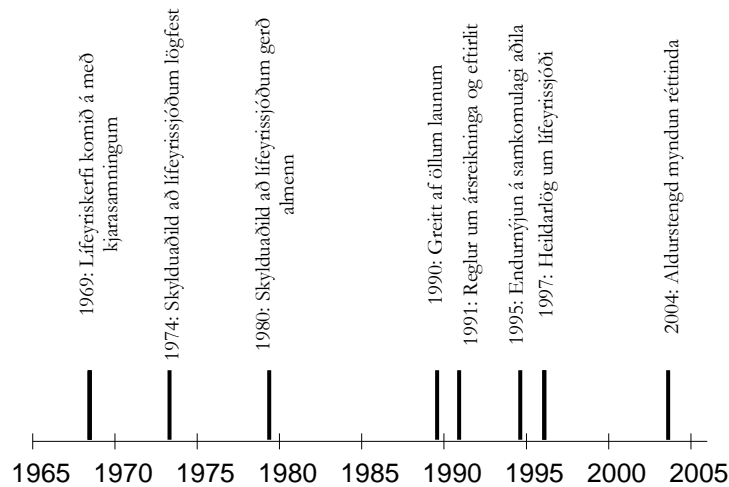
---

¹ Um ýmis atriði í þessari samantekt er ítarlegar fjallað í greinum höfundar, sjá Ólafur Ísleifsson (2007) og (2009).

² E. pay as you go, PAYG.

Seðlabanka Íslands, síðar Fjármálaeftirlitinu. Samkomulag aðila vinnumarkaðarins um lífeyrismál var endurnýjað með samningum 1995 og má í ljósi efnis þess líta á það sem ákveðinn grundvöll heildarlagasetningar um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða árið 1997. Samið var um gagngera breytingu á myndun réttinda 2004 þegar ákveðið var að réttindi sem myndast í lífeyrissjóði vegna greiðslu iðgjalds ráðist af aldri sjóðfélaga en séu ekki óháð aldri eins og áður tíðkaðist.

Mynd 1. Tímalína lífeyriskerfis almenna vinnumarkaðarins 1969-2004

Ákvörðun um sjóðsöfnun, sem og ákvörðun um skylduaðild og félagsgrundvöll, er að sínu leyti í samræmi við viðmið Alþjóðabankans frá 1994 um að með hverri þjóð skuli önnur meginstoð tryggingar aldrið reist á starfstengdum skyldusöfnunarsjóðum launafólks við hlið almannatrygginga, fjármögnum af skattfé.³ Þriðja stoðin samkvæmt viðmiði bankans felst í valkvæðum viðbótarlífeyrissparnaði knúnum áfram af skattaívilnunum.⁴ Þessi þriðja stoð bættist við lífeyriskerfið 1997 með heildarlögum um lífeyrismál eins og síðar verður rakið.

1. Gerðir lífeyrissjóða

³ Holzmann og Stiglitz (2001) benda á að framlag Alþjóðabankans um margar stoðir undir endurbótum í lífeyrismálum á heimsvísu hafi reynst vera viðmið (e. *benchmark*) frekar en forskrift (e. *blueprint*) enda hafi bankinn stutt við ólík kerfi í mismunandi löndum, bls. 1.

⁴ World Bank (1994).

Lífeyrissjóði má í grófum dráttum flokka eftir eignartilhögun í séreignar- og sameiginarsjóði. Séreignarsjóði svipar til einstaklingsbundins sparnaðar. Í slíkum sjóði leggjast iðgjöld til á sérreikning sjóðfélaga innan sjóðsins, hvort sem er af hálfu launþega eða atvinnurekanda. Tekjum af ávöxtun eigna er skipt á milli sérreikninga. Þegar kemur til lífeyrisgreiðslna takmarkast bætur sjóðfélaga við það fé sem fært hefur verið á sérreikning hans í formi iðgjalda og ávöxtunartekna.

Í sameignar- eða samtryggingarsjóði getur reynst mikill munur á því fé sem rennur í sjóðinn vegna einstaks sjóðfélaga og greiðslna sem sjóðurinn kann að inna af hendi vegna hans. Greiðslur lífeyris fara eftir ævilengd sjóðfélagans, starfsorku hans og fjölskylduhögum til viðbótar við iðgjöld sem hann hefur greitt, greiðslutíma og ávöxtun sjóðsins. Liggur í eðli slíks sjóðs að tveir menn greiði jafnlengi til hans sömu iðgjöld en greiðslur sjóðsins til hvors um sig reynist ærið mismunandi.

Gerður er greinarmunur á lífeyrissjóðum eftir því hvort lífeyrisþega er tryggður lífeyrir eftir gefinni reiknireglu eða hvort lífeyrir ræðst af fé sem safnast hefur af greiddum iðgjöldum og ávöxtun þeirra í sjóðnum. Er í fyrra tilvikinu rætt um sjóð með skilgreindum lífeyri (e. *defined benefit*) og í hinu síðara sjóð með skilgreindum iðgjöldum (e. *defined contribution*). Í fyrra tilvikinu ábyrgist launagreiðandi eða þriðji aðili lífeyrinn en í hinu síðara er engri slíkri ábyrgð til að dreifa. Ber þá lífeyrisþeginn einn þá áhættu um fjárhæð lífeyris sem launagreiðandi axlar þegar um ábyrgð er að ræða.

Eðli málsins samkvæmt ræðst fjárhagur lífeyrissjóðs mjög af þeirri áhættu sem hann tekur á sig vegna þróunar kaupgjalds. Taki hann enga slíka áhættu ráðast lífeyrisgreiðslur sjóðs af greiðslum iðgjalda og ávöxtun þeirra auk tryggingafræðilegra forsendna um dánarlíkur og örorkutíðni. Slíkur sjóður félli nálægt viðmiðun um skilgreind iðgjöld.

Taki lífeyrissjóður á annað borð á sig áhættu vegna þróunar kaupgjalds getur hún ýmist verið takmörkuð eða án takmarkana. Sjóður getur takmarkað þessa áhættu með því að miða lífeyri við meðaltal launa, t.d. síðustu 5 eða 10 starfsár sjóðfélagans. Áhætta sjóðsins að þessu leyti er ótakmörkuð ef hann greiðir lífeyri í hlutfalli við laun eins og þau eru á hverjum tíma. Fylgir sjóði af þessu tagi gjarnan ábyrgð vinnuveitenda á skuldbindingum sjóðsins sem kallar á framlög umfram iðgjöld. Sem dæmi um slíka sjóði má nefna Lífeyrissjóð starfsmanna ríkisins (LSR) og Lífeyrissjóð starfsmanna Reykjavíkurborgar. Báðum þessum sjóðum hefur verið lokað fyrir nýjum félögum sem njóta

tengingar lífeyris við launaþróun en LSR hefur verið skipt upp og nýjum starfsmönnum skipað í svonefnda A-deild sem veitir réttindi áþekkt þeim sem tíðkast á almennum vinnumarkaði.

2. Meginþættir lífeyriskerfisins og helstu þróunarmörk

2.1 Aðdragandi nútíma lífeyriskerfis

Elsta heimild um vísi að lífeyrissjóði hér á landi sýnist vera lög frá 1851 um skyldu embættismanna til að sjá ekkjum sínum borgið með fjárstyrk eftir sinn dag. Lagaboðið var lögleitt á Íslandi með opnu bréfi 31. maí 1855.⁵ Á sama tíma gekk í gildi tilskipun um eftirlaun sem tryggði embættismönnum rétt til eftirlauna fyrir aldurs sakir eða heilsulasleika eða annarra orsaka vegna, sem þeim er ósjálfrátt, en án framlaga frá þeim sjálfum.⁶

Með heimastjórninni 1904 voru sett ný lög um þessi efni. Ræðir annars vegar um lög um skyldu embættismanna til að safna sér ellistyrk eða kaupa sér geymdan lífeyri.⁷ Til að safna sér ellistyrk skyldi embættismaður árlega verja 2% af launum sínum en ef hann kysi heldur að kaupa geymdan lífeyri, er allur missist ef kaupandi hans deyr áður en til hans er tekið, skyldi hann árlega verja til þess $1\frac{1}{3}\%$ af launum sínum. Um leið voru sett lög um eftirlaun sem tryggðu embættismönnum úr landssjóði sambærileg eftirlaun og áður getur.⁸

Með lögum frá 1919 var settur á stofn Lífeyrissjóður embættismanna þar sem embættismönnum var gert skylt að ráðstafa 5% af launum sínum til sjóðsins.⁹ Frá árinu 1944 heitir þessi sjóður Lífeyrissjóður starfsmanna ríkisins.¹⁰ Annar lögbundinn sjóður var stofnaður 1921, Lífeyrissjóður barnakennara og ekkna

---

⁵ Lovsamling for Island. 16. bindi. 1855-1856, bls. 218-220.

⁶ Sama rit, bls. 209-214.

⁷ Lög nr. 5/1904.

⁸ Lög nr. 4/1904.

⁹ Lög nr. 72/1919, sbr. lög um sama efni nr. 51/1921. Geta má þess að svonefnd 95 ára regla, sem einkennt hefur þennan sjóð en snertir reyndar ekki hið almenna lífeyriskerfi, kemur fram þegar við stofnun sjóðsins með ákvæði um að embættismaður sem orðinn er 70 ára að aldri og samanlagður aldur hans og þjónustutími er 95 ár eigi rétt á að fá lausn frá embætti og lífeyri samkvæmt lögnum.

¹⁰ Lög nr. 101/1943.

þeirra.¹¹ Þar á eftir voru stofnaðir eftirlaunasjóðir Landsbankans og Útvegsbankans, og lífeyrissjóðir ljósmæðra¹² 1938 og hjúkrunarkvenna¹³ 1943. Meðal fyrstu lífeyrissjóða í einkaatvinnurekstri voru Eftirlaunasjóður Eimskipafélags Íslands, Lífeyrissjóður prentara og lífeyrissjóðir starfsmanna KEA og SÍS.¹⁴ Árið 1946 voru lífeyrissjóðir orðnir 15 samtals. Lífeyrissjóðum tók mjög að fjölga eftir 1960 og 1961 var 41 sjóður starfandi. Árið 1965 var fjöldi lífeyrissjóða orðinn 61 og 1970 voru þeir 90 talsins.^{15 16}

Í almennum kjarasamningum í maí 1969 var samið um skylduaðild launafólks í stéttarfélögum innan Alþýðusambands Íslands (ASÍ). Á þessum tíma voru til einstakir lífeyrissjóðir á vettvangi fyrirtækja, sem oft tóku einungis til fastráðinna starfsmanna, og lífeyrissjóðir í tengslum við ýmis verkalýðsfélög. Til dæmis um fyrrnefndu sjóðina má nefna Lífeyrissjóð H.f. Eimskipafélags Íslands og Lífeyrissjóð SÍS. Til dæmis um síðarnefndu sjóðina má nefna Lífeyrissjóð verzlunarmanna, Lífeyrissjóð Trésmiðafélags Reykjavíkur, Lífeyrissjóð verksmiðjufólks og Lífeyrissjóð prentara. Til voru fimm lögbundnir lífeyrissjóðir, þ.e. alþingismanna, barnakennara, ljósmæðra, starfsmanna ríkisins, og togarasjóðmanna og undirmanna á farskipum, sem var eini verkalýðssjóðurinn í þessum hópi lögbundinna sjóða. Auk hinna fimm lögbundnu sjóða höfðu 60 sjóðir öðlast staðfestingu fjármálaráðuneytisins samkvæmt lögum um tekjuskatt og eignarskatt.

Stór hópur almenns launafólks naut ekki lífeyrisgreiðslna eftir starfslok heldur varð að reiða sig á greiðslur úr almannatryggingum. Ásmundur Stefánsson hefur bent á að á árinu 1969 voru mánaðarlegar greiðslur úr almannatryggingum til ellilífeyrisþega 36 kr., ef fjárhæðir þess tíma eru

---

¹¹ Lög nr. 33/1921.

¹² Lög nr. 86/1938.

¹³ Lög nr. 103/1943.

¹⁴ Jóhannes Nordal (1975), bls. 1.

¹⁵ Ibid, bls. 2.

¹⁶ Í árslok 1980 voru sjóðirnir einna flestir eða 96 talsins, þar af sex lögbodnir en 90 höfðu fengið staðfestingu fjármálaráðuneytisins.

reiknaðar í nýjum krónum.¹⁷ Á sama tíma var meðalmánaðarkaup fullvinnandi verkamanna að yfirvinnu meðtalinni samkvæmt úrtaki kjararannsóknarnefndar 214 kr. Meðallaun fyrir dagvinnu samkvæmt sömu heimild voru 146 kr. Ellilífeyrir almannatrygginga nam þannig um 17% af mánaðartekjum verkamanna og 25% af dagvinnulaunum.¹⁸

2.2 Efni kjarasamninganna 1969

Með samkomulagi Alþýðusambands Íslands (ASÍ) og félaga atvinnurekenda 19. maí 1969 varð grundvallarbreyting á skipan lífeyrismála að því leyti að allir félagar stéttarféлага innan ASÍ skyldu njóta þeirrar verndar sem fylgir aðild að lífeyrissjóði og skyldu sjóðir starfa á dreifðum félagslegum grundvelli eftir starfsgreinum eða landsvæðum. Fjallað er um lífeyrissjóði í sérstökum II. kafla samkomulagsins. Segir í upphafsgrein kaflans (8. gr.):

Lífeyrissjóðir með skylduaðild verði stofnaðir og starfræktir á félagsgrundvelli.

Þetta ákvæði er útfært nánar í því sem á eftir fer en í því liggja fyrir helstu drættir lífeyriskerfisins. Í fyrsta lagi felur ákvæðið í sér að lífeyrir sé reistur á sjóðsöfnun en ekki á álögum á fólk á starfsaldri um farvegi gegnumstreymiskerfis eins og víða tíðkaðist í Evrópu. Í öðru lagi er kveðið á um að aðild að lífeyrissjóði sé skylda en ekki kostur sem menn eigi val um. Í þriðja lagi starfa sjóðirnir á grundvelli stéttarféлага sem felur í sér að þeir starfa þvert á fyrirtæki en ekki innan þeirra.

Í samkomulagi ASÍ og vinnuveitenda var ofangreint samningsákvæði fært út í nokkrum atriðum. Um starfsgrundvöll segir að landssamböndum og samtökum féлага, t.d. í sama landsfjórðungi, sé heimilt að hafa sameiginlegan lífeyrissjóð ef samkomulag verður um slíkt milli stéttarféлага. Ýmsir lífeyrissjóðir kenndir við einstaka landshluta hafa starfað á grundvelli þessa ákvæðis. Um skylduaðild var nánar kveðið á um að hún næði einnig til lífeyrissjóða stéttarféлага innan ASÍ sem þegar höfðu hafið störf. Vinnuveitendum er heimilað að vera félagar í lífeyrissjóði sinnar starfsgreinar eins og áður hafði tíðkast. Með því að sjóðir skyldu starfa á félagsgrundvelli þurfti að fjalla sérstaklega um aðild að lífeyrissjóðum sem starfa á vegum einstakra fyrirtækja. Þeir lífeyrissjóðir skyldu

---

¹⁷ Um heimild fyrir þessari tölu sjá Tölfræðihandbók 1974, bls. 210. Hallgrími Snorrason er þökkud ábending um þetta atriði.

¹⁸ Ásmundur Stefánsson (1994), bls. 2-3.

starfa áfram með meðlimum stéttarfélaganna í þeim starfsgreinum sem lífeyrissjóðir þessir tóku þá til með sama hætti og verið hefði. Á hinn bóginn skyldu meðlimir stéttarfélaganna í öðrum starfsgreinum slíkra fyrirtækja koma í lífeyrissjóði á félagsgrundvelli. Ennfremur var kveðið á um að þar sem lífeyrissjóðir tækju til allra starfsmanna fyrirtækis skyldu nýir starfsmenn þess gerast aðilar að lífeyrissjóði fyrirtækisins. Loks er þess að geta í sérstöku ákvæði samkomulagsins (11. gr.) er tekið fram að ákvæði um skylduáðild rýrði í engu rétt meðlima þeirra stéttarfélaganna, sem við gerð samkomulagsins höfðu lífeyrissjóði með frjálsri aðild, til að ákveða aðild sína einhliða eftir sömu reglum og þegar giltu.

Samkvæmt samkomulaginu frá 1969 skyldu iðgjöld greiðast af öllu verkafólki 16 ára og eldra. Iðgjald skyldi greiðast af dagvinnutekjum og nema 10% og skiptast þannig að vinnuveitendur greiði 6% og verkafólk 4% (10. gr.). Greiðslur til sjóðanna hófust 1. janúar 1970 og námu fyrsta árið 1½% og 1% og hækkuðu eftir það árlega þar til fullu hlutfalli var náð 1974.

Samkomulag ASÍ og atvinnurekenda 1969 kvað ennfremur á um að stjórnir lífeyrissjóðanna sem störfuðu á félagsgrundvelli skyldu skipaðar fjórum fulltrúum, tveimur tilnefndum af hlutaðeigandi stéttarfélögum og tveimur tilnefndum af Vinnuveitendasambandi Íslands (VSÍ). Með þessu ákvæði var lagður grundvöllur að jafnri stöðu aðila í stjórn sjóðanna sem haldist hefur síðan þótt dæmi séu um að atvinnurekendur hafi um árabíl eftir 1970 haft meirihluta í stjórn sjóðanna sem höfðu verið stofnaðir fyrir þann tíma. Þannig höfðu atvinnurekendur meirihluta í stjórn Lífeyrissjóðs verzlunarmanna frá stofnun til ársins 1981 þegar stjórnaraðild var skipt að jöfnu milli aðila.¹⁹

Loks var með samkomulaginu ákveðið að ASÍ og VSÍ skyldu hvort um sig tilnefna þrjá fulltrúa í nefnd sem hefði það hlutverk að hafa forgöngu um undirbúning að stofnun lífeyrissjóðanna. Lífeyrissjóðanefnd, sem svo var kölluð, lagði á árinu 1970 fram fyrirmynd að reglugerð fyrir lífeyrissjóði, ásamt greinargerð.²⁰ Var fyrirmyndarreglugerðin ekki bindandi fyrir sjóði umfram þau atriði sem samið var um 19. maí 1969 en nefndin taldi brýna nauðsyn að sem mest samræmi væri milli reglugerðanna sjóðanna. Lífeyrissjóðanefnd lýsti í greinargerð sinni því áliti að sjóðir þeir sem ráðgert var að stofna hlytu að verða

¹⁹ Jakob F. Ásgeirsson (1986), bls. 25.

²⁰ Fyrirmyndarreglugerð og greinargerð lífeyrissjóðanefndar eru pr. í Skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands 1969-1972, bls. 83-109.

sameignarsjóðir þar eð ella mundu þeir ekki geta gegnt á viðunandi hátt því hlutverki sem krafist yrði af þeim í framtíðinni. Eins lagði nefndin til að iðgjaldagreiðslur yrðu umreiknaðar til stiga eins og síðar verður rakið.

Samkvæmt fyrirmyndarreglugerð falla greiðslur lífeyrissjóða í fjóra flokka: Ellilífeyri, örorkulífeyri, makalífeyri og barnalífeyri. Ellilífeyrir greiðist eðli málsins samkvæmt til þeirra sem náð hafa tilskildum aldri. Aðrir flokkar falla undir það sem nefnt hefur verið áfallalífeyrir. Örorkulífeyrir greiðist sjóðfélaga sem orðið hefur fyrir því að starfsorka hann hefur skerst. Kveður reglugerðin á um framreikningsreglu sem felst í að auk áunninna réttinda skuli telja réttindi sem ætla megi að sjóðfélaginn hefði áunnið sér fram til 70 ára aldurs. Örorkulífeyrir fellur niður þegar sjóðfélaginn hefur náð tilskildum aldri og tekur hann ellilífeyri upp frá því. Andist sjóðfélagi greiðist maka- og barnalífeyrir að uppfylltum nánari skilyrðum. Athyglisvert er að í upphaflegri fyrirmyndarreglugerð var makalífeyrir ótímabundinn. Samkvæmt reglugerðinni skyldi barn sjóðfélaga eiga rétt á lífeyri úr sjóðnum til 18 ára aldurs.

Áætlað hefur verið að um 25 þúsund manns hefði fengið aðild að lífeyrissjóðum á grundvelli kjarasamninganna í maí 1969.²¹ Vafalaust hefur það fólk komið úr ýmsum starfsstéttum en í ljósi þess að verslunar- og skrifstofufólk, iðnverkafólk og ýmsir hópar iðnaðarmanna áttu þá þegar að verulegu leyti aðild að lífeyrissjóði sýnist ekki úr vegi að gera ráð fyrir að stór hluti nýrra sjóðfélaga hafi verið almennt verkafólk af landinu öllu. Í skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands árin 1969-1972 kemur fram að samkvæmt félagatali nam fjöldi starfandi fólks innan ASÍ árið 1972 um 37.300 manns.²² Sést af þessu að um tveir af hverjum þremur launamönnum innan vébanda ASÍ hafi öðlast rétt til aðildar að lífeyrissjóði með samningunum 1969.

2.3 Almenn skylduaðild að lífeyrissjóðum

Skylduaðild launafólks að lífeyrissjóðum var lögfest 1974 þegar öllum launþegum var gert rétt og skylt að eiga aðild að lífeyrissjóði hlutaðeigandi starfsstéttar eða starfshóps enda hefði hann hlotið staðfestingu

---

²¹ Ibid, bls. 96.

²² Skýrsla forseta um störf Alþýðusambands Íslands 1969-1972, bls. 261. Ásmundi Stefánssyni er þökkuð ábending um þetta atriði. Til hliðsjónar má geta þess að á árinu 1970 voru unnin ársverk um 81.500 að tölu (Hagskinna, tafla 3.11).

fjármálaráðuneytisins.²³ Um leið voru vinnuveitendur lögskyldaðir til að halda iðgjaldi eftir af launum starfsfólks síns og standa hlutaðeigandi lífeyrissjóði skil á því ásamt mótframlagi sínu.

Skylduaðild að lífeyrissjóðum var gerð almenn 1980 þannig að auk launamanna var öllum þeim sem stunda atvinnurekstur eða sjálfstæða starfsemi gert rétt og skylt að eiga aðild að lífeyrissjóði viðkomandi starfsstéttar eða starfshóps. Þess var krafist að lífeyrissjóðurinn starfaði samkvæmt sérstökum lögum eða reglugerð sem staðfest hefði verið af fjármálaráðuneytinu.²⁴ Við undirbúning þess að eftirlaun til aldraðra, sem rakinn er nánar síðar í þessari grein, voru gerð almenn fyrir alla 1979, en ekki aðeins félagsmenn í stéttarfélögum, þótti nauðsynlegt að lögfest yrði almenn skylduaðild að lífeyrissjóðum. Sú ráðstöfun ein og sér að tryggja tilteknum aldurshópi lífeyrisréttindi frá hinu opinbera eins og gert var í lögum um eftirlaun til aldraðra, án þess að um leið yrði komið á skylduaðild að lífeyrissjóðum fyrir hlutaðeigandi stéttir og starfsgreinar, hefði óhjákvæmilega haft í för með sér misræmi. Þótti óeðlilegt að krefjast fullrar greiðslu iðgjalda af þeim sem orðið hefðu eða kosið að gerast félagar í lífeyrissjóði en hinir sem látið hefðu þátttöku undir höfuð leggjast eða ekki átt kost á henni öðluðust réttindi án greiðslu iðgjalda af launum sínum eða atvinnutekjum, ekki einungis fyrir liðinn tíma heldur framvegis. Kemur fram í frumvarpi að tilgangur þess að lögfesta skylduaðild að lífeyrissjóði var að tryggja að allir starfandi menn bæru á sama hátt kostnað af lífeyristryggingum eftir að nær öllum landsmönnum hafi verið tryggður sá lágmarksréttur til eftirlauna sem fólst í lögnum um eftirlaun til aldraðra 1979. Krafa um almenna skylduaðild að samtryggingarsjóði studdist fyrst og fremst við jafnræðissjónarmið; að öllum starfandi mönnum væri rétt og skylt að leggja fyrir hluta tekna sinna til að standa straum af framfærslu þegar tekjuöflun lyki vegna aldurs eða fyrir missi starfsorku. Það herti á þessari kröfu að tekjutenging bóta almannatrygginga tók mið af lífeyristekjum en ekki vaxtatekjum og öðrum tegundum eignatekna. Nauðsynlegt þótti að fyrirbyggja þá freistingu að hliðra sér hjá iðgjaldsgreiðslum í lífeyrissjóð og byggja þess í stað upp eigin vaxtaberandi eign, sem ekki skerti tekjutengdar bætur.²⁵

---

²³ Lög nr. 9/1974, um starfskjör launþega o.fl.

²⁴ Lög nr. 55/1980, um starfskjör launafólks og skyldutryggingu lífeyrisréttinda.

²⁵ Samtöl við Benedikt Davíðsson og Þórarinn V. Þórarinnsson 2007.

Frá 1980 giltu þannig lagaákvæði um rétt og skyldu til aðildar að lífeyrissjóði og greiðslu iðgjalda til lífeyrissjóða. Tryggingarskyldu skyldi fullnægt með þátttöku í þeim lífeyrissjóðum hlutaðeigandi starfsstéttar eða starfshóps sem fyrir voru, eftir því sem reglur einstakra sjóða leyfðu. Miðað skyldi við viðurkenndan iðgjaldsstofn þess lífeyrissjóðs sem í hlut ætti. Fyrir sjálfstæða atvinnurekendur skyldi iðgjaldsstofn miðast við reiknað endurgjald fyrir störf við eigin atvinnurekstur samkvæmt ákvæðum laga um tekju- og eignarskatt. Jafnframt var kveðið á um að óheimilt væri að endurgreiða sjóðfélögum iðgjöld nema um væri að ræða flutning réttinda frá einum sjóði til annars enda næðu annars ákvæði um almenna skyldutryggingu naumast tilgangi sínum. Slíkt ákvæði var þegar í lögum um lífeyrissjóði barnakennara, bænda, hjúkrunarkvenna, ljósmæðra, sjómanna, starfsmanna ríkisins o.fl.

Samhliða því að lögfesta ákvæði um almenna skyldutryggingu lífeyrisréttinda var settur á stofn almennur óhlutbundinn lífeyrissjóður, Söfnunarsjóður lífeyrisréttinda, sem skyldi verða sjóður þeirra manna sem ekki ættu ótvíræða sjóðsaðild annars staðar og ekki kysu að eiga aðild að þeim lífeyrissjóðum sem fyrir væru eða stofnaðir kynnu að verða til að fullnægja ákvæðum laganna.²⁶ Söfnunarsjóðurinn tók við af Biðreikningi lífeyrissjóðsiðgjalda sem starfað hafði frá 1974 samkvæmt reglum sem fjármálaráðuneytið setti án þess að lög væru sett um þá stofnun.

Ennfremur var á þessum tíma ákveðið að taka upp almenna og heildstæða skráningu lífeyrisréttinda og iðgjaldagreiðslna.²⁷ Lífeyrissjóðir, viðurkenndir af fjármálaráðuneytinu eða lögbundnir, voru 95 talsins. Engin heildarskrá var til um hverjir ættu aðild að sjóðum þessum eða réttindi aðila í þeim. Ákveðið var að fjármálaráðuneytið, sem fer með lífeyrismál,²⁸ skyldi skrá í eina heildarskrá um lífeyrisréttindi allra landsmanna. Réttindaskráin skyldi bera með sér til hvaða sjóðs hver og einn hefði greitt á grundvelli upplýsinga frá einstökum lífeyrissjóðum en um leið voru atvinnurekendur og einstaklingar sem iðgjald eiga að greiða skyldaðir til að veita lífeyrisskránni upplýsingar um iðgjaldaskil. Um leið var skattfyrirvöldum gert skylt að veita skránni upplýsingar úr skattframtölum um skráningu lífeyrisréttinda eða ákvörðun um greiðslu iðgjalds.

---

²⁶ Lög nr. 95/1980, um Söfnunarsjóð lífeyrisréttinda.

²⁷ Lög nr. 91/1980, um skráningu lífeyrisréttinda.

²⁸ Sbr. reglugerð nr. 96/1969, um Stjórnarráð Íslands.

Árið 1991 voru lögfest ákvæði um ársreikninga og endurskoðun lífeyrissjóða.²⁹ Þá var svo komið að ljóst var að í söfnunarkerfi lífeyrissjóða höfðu myndast gífurlegar eignir. Í reglugerðum lífeyrissjóðanna voru ákvæði um gerð reikninga og endurskoðun þeirra og var markmið laganna að tryggja enn betur framkvæmd í þessum eignum og veita aukið aðhald og betri tryggingu fyrir góðri meðferð hinna miklu fjármuna sem safnast höfðu í sjóðina. Lögin höfðu að geyma ítarleg ákvæði um efni ársreiknings lífeyrissjóðs og endurskoðun hans. Birta skyldi meginniðurstöður ársreiknings opinberlega. Eftirlit var falið bankaeftirliti Seðlabanka Íslands, síðar Fjármálaeftirlitinu.

2.4 Iðgjöld og réttindi í lífeyrissjóðum

Með það að markmiði að tryggja almennu launafólki lífeyrisréttindi án tillits til starfshlutfalls eða ráðningartíma, sem hafði verið meginregla í lífeyrissjóðum, var í stað þess að reikna réttindi í árum miðað við fullt starf tekið upp stigakerfi sem svo var nefnt. Þetta kerfi felst í að reikna iðgjöld til stiga með hliðsjón af skilgreindum grundvallarlaunum, hvort sem greitt var af föstum mánaðarlaunum, tíma- eða ákvæðisvinnulaunum. Ennfremur reiknast iðgjöld til stiga óháð því hvort greitt er fyrir lengri eða skemmri tíma á árinu.³⁰

Samkvæmt fyrirmyndarreglugerð lífeyrissjóðanefndar frá 1970 skyldi fyrir hvert almanaksár umreikna iðgjöld sjóðfélaga í stig sem mynda grundvöll lífeyrisréttinda. Til grundvallar stigaútreikningi skyldi reikna fyrir hvern almanaxsmánuð fast vikukaup og var það miðað við 2. taxa verkalýðsfélagsins Dagsbrúnar og fulla starfsaldurshækkun í fjórar vikur og þriðjung viku að auki. Stig hvers árs skyldi reikna þannig að deilt skyldi í tíföld iðgjöld sem greidd höfðu verið vegna hlutaðeigandi sjóðfélaga með grundvallarlaunum ársins. Þetta þýðir að hafi verið greitt fyrir sjóðfélaga í eitt ár af launum sem jöfn voru umræddum Dagsbrúnartaxta öðlaðist hann lífeyrisrétt samsvarandi einu stigi. Fjárhæð ellilífeyris skyldi vera hundraðshluti af meðaltali grundvallarlauna næstu 60 mánuðina áður en taka lífeyris hæfist og nam hundraðshlutinn samanlögðum stigafjölda sem sjóðfélaginn hafði áunnið sér margfölduðum með stuðlinum 1,8. Rétt til ellilífeyris skyldu eiga þeir sem greitt höfðu til sjóðsins í fimm almanaksár hið minnsta og höfðu áunnið sér a.m.k. þrjú stig og hafa náð 70 ára aldri. Samkvæmt þessum reglum nam ellilífeyrir að lágmarki

²⁹ Lög 27/1991, um ársreikninga og endurskoðun lífeyrissjóða.

³⁰ Guðjón Hansen (1990).

5,4% af meðaltali grundvallarlauna síðustu 60 mánuðina áður en taka lífeyris hófst.

Heimilt skyldi sjóðfélaga að hefja töku ellilífeyris áður en hann næði 70 ára aldri og skyldi þá fjárhæð ellilífeyris lækka um ½% fyrir hvern mánuð eða brot úr mánuði sem vantaði á 70 ára aldur er taka hans hæfist. Að sama skapi skyldi sjóðfélaga heimilt að fresta töku ellilífeyris allt til 75 ára aldurs og skyldi þá fjárhæð ellilífeyris sem áunninn var fram til 70 ára aldurs hækka um ½% fyrir hvern mánuð sem töku hans var frestað.

Auk ellilífeyris kveður fyrirmyndarreglugerðin á um að lífeyrissjóðir skuli greiða sjóðfélaga örorkulífeyri vegna orkutaps og eftirlifandi maka og börnum makalífeyri og barnalífeyri samkvæmt nánari reglum.

Þegar leið á áttunda áratuginn og verðbólga færðist í aukana fór hlutfall lífeyris og launa hriðlækkandi. Lífeyrir var í upphafi ekki verðtryggður að öðru leyti en því að lífeyrisgreiðslur breyttust árlega sem nam breytingu á meðallaunum næstliðinna fimm ára.

Taka má dæmi af Lífeyrissjóði Dagbrúnar og Framsóknar um vandamálið sem við var að etja við rýrnun lífeyrisgreiðslna af völdum verðbólgunnar: Í janúar 1976 var meðaltal grundvallarlauna næstliðinna 60 mánaða, sem mynduðu grundvöll lífeyrisgreiðslna, 285 kr. en grundvallarlaun janúarmánaðar voru 523 kr. sem er nærri 84% hærri fjárhæð.³¹

Úr verðrýrnun lífeyrisgreiðslna var bætt til bráðabirgða með greiðslu svonefndrar uppbótar á lífeyri á grundvelli samkomulags ASÍ, VSÍ og Vinnuálagssambands samvinnufélaganna (VMS) um málefni lífeyrissjóða frá 27. febrúar 1976 sem og samkomulagi sömu aðila um sama efni 22. júní 1977.^{32 33}

Taka má dæmi af Lífeyrissjóði Dagsbrúnar og Framsóknar en árið 1979 runnu tæp 22% iðgjalda til umræddrar uppbótar á lífeyri. Á árabílinu 1978-83 runnu

---

³¹ Karl Benediktsson (1990), bls. 18.

³² Samkomulag ASÍ og atvinnurekenda um málefni lífeyrissjóða dags. 22. júní 1977. Pr. í Skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands 1977, bls. 41-49.

³³ Fólst í samkomulagi aðila að árin 1976-1979 miðaðist lífeyrisréttur við grundvallarlaun eins og þau voru samkvæmt kauptaxta 1. janúar og 1. júlí 1976, 1. janúar, 1. apríl, 1. júlí og 1. október ár hvert 1977-1979. Var fyrirkomulag þetta síðar framlengt þannig að miðað var við kauptaxta 1. janúar, 1. apríl, 1. júlí, 1. október og 1. desember árið 1980, 1. mars, 1. júní, 1. september og 1. desember ár hvert 1981-1984 en byrjun hvers almanaksmánaðar frá 1985.

meira en 18% iðgjalda sjóðsins hvert ár til uppbótargreiðslna.³⁴ Í samkomulagi aðila er hvergi vísað til að tryggingafræðilegar úttektir lægju til grundvallar ákvörðunum um þessa ráðstöfun á iðgjöldum lífeyrissjóðanna.

Í kjarasamningum 1986 var samið um að iðgjald til lífeyrissjóðs yrði greitt af öllum launum. Áður var greitt af dag- og vaktavinnulaunum en eftirleiðis var auk þess greitt af yfirvinnu, ákvæðisvinnu, bónus og öðrum launum sem ekki var áður greitt af. Kom breytingin til framkvæmda í fjórum áföngum þannig að frá 1990 greiðast iðgjöld af öllum launum.³⁵ Gefur auga leið að þessi ráðstöfun jók að mun greiðslur iðgjalda til sjóðanna.

2.5 Nýlegar breytingar á iðgjöldum og réttindamyndun

Að frumkvæði ASÍ sömdu aðilar vinnumarkaðarins í kjarasamningum 2004 um að iðgjöld myndu hækka í þrepum í 12% frá 1. janúar 2007 með áfangahækkun í 11% frá 1. janúar 2006. Fólst í þessu hækkun á framlögum atvinnurekenda úr 6% í 8% frá 1. janúar 2007 en iðgjald launamanna hélst áfram 4%. Til grundvallar þessari ákvörðun lá greinargerð tekin saman á vegum ASÍ af Gylfa Arnbjörnssyni um jöfnun lífeyrisréttinda og vanda lífeyriskerfisins.³⁶ Meginniðurstaða hennar er að í ljósi aukins kostnaðar sjóðanna vegna hærri örorkutíðni og lengri meðalævi fengju gildandi loforð sjóðanna um lífeyrisgreiðslur ekki staðist nema iðgjöld hækkðu um 2%.

Gögn Hagstofu Íslands bera með sér að ólifufð meðalævi beggja kynja hefur lengst að mun síðustu 40 ár eða á þeim tíma sem liðinn er frá því lífeyriskerfi hins almenna vinnumarkaðar var sett á laggirnar. Sýna tölurnar að ólifufð meðalævi 65 ára einstaklinga hefur lengst um nærfellt þrjú ár.

---

³⁴ Karl Benediktsson (1990), bls. 18.

³⁵ Kjarasamningur ASÍ og vinnuveitenda 26. febrúar 1986. Pr. í Skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands árið 1986.

³⁶ Gylfi Arnbjörnsson (2004).

Tafla 1 Lenging ólifaðrar meðalævi 65 ára síðustu 40 ár

Tímabil	Konur	Karlar
1971-75	17,8	15,0
1986-90	18,7	15,5
1996-00	19,6	16,7
2001-05	20,6	17,8
2004-08	20,6	18,1

Heimild: Bjarni Þórðarson (2010)

Fyrir liggja tryggingafræðilegir útreikningar á áhrifum lengri meðalævi á meðalréttindi í dæmigerðum lífeyrissjóði. Eru þeir sýndir í töflu hér að neðan þar sem greint er milli örorkutíðni eftir því sem telja má í meðallagi (táknað með 100%), 70% af meðalsjóði og 130% af meðalsjóði. Sést að fyrir sjóð með örorkutíðni í meðallagi að lenging meðalævi frá 1970 leiðir af sér um 9% lækkun á meðalréttindum verði ekki að gert. Eins sést af töflunni hver yrðu áhrif þess að breyta ávöxtunarforsendu sjóða. Kemur fram að lækkun ávöxtunarkröfu um fjórðung af einu prósentu svarar til 5% lækkunar á meðalréttindum meðan þyrfti hækkun í 3,90% til að vega upp áhrif af lengri meðalævi.

Tafla 2 Áhrif ævilengdar, örorkutíðni og ávöxtunarstuðuls á meðalréttindi

Ævilengd	Örorkutíðni		
	70%	100%	130%
1986-90	109	100	93
1996-00	103	96	89
2001-05	98	91	85
Ávöxtun			
3,25%	92	86	80
3,90%	108	100	93

Heimild: Bjarni Þórðarson (2010).

Eðlileg viðbrögð við lengingu meðalævinnar er að hækka lífeyrisaldurinn. Hækkun um eitt ár þýðir um 5-6% lækkun skuldbindinga og er þá tekið tillit til

réttindaauka og aukins örorkulífeyris.³⁷ Fyrir utan að lengja lífeyrisaldurinn kemur til álita að hækka iðgjald til lífeyrissjóða.

Samhliða hækkun iðgjaldsins þótti óhjákvæmilegt að draga úr myndun réttinda, enda hefði almenn hækkun iðgjalds um 1% án breytinga á reglum sjóðanna birst þeim eins og 10% hækkun launa og ekki haft þau áhrif á fjárhag sjóðanna sem til var stofnað með hækkun iðgjaldsins. Í skýrslu Samtaka atvinnulífsins, Íslenska lífeyriskerfið í umbreytingu, er tekið dæmi af Lífeyrissjóði verzlunarmanna sem árið 2005 lækkaði réttindastuðul úr 1,65 í 1,5. Þetta felur í sér að 11% iðgjald skapaði sama rétt og 10% iðgjald gerði áður. Jafnframt voru þau stig sem mynda grundvöll lífeyrisréttinda sjóðsins frá upphafi til ársloka 2004 hækkuð um 7%.³⁸

Framan af myndaði hver iðgjaldsgreiðsla til sjóða hins almenna vinnumarkaðar ákveðinn rétt að krónutölu óháð aldri sjóðfélaga þegar greiðslan var innt af hendi. Þetta felur í sér flutning á réttindum frá hinum yngri til hinna eldri enda ávaxtast iðgjöld eldri starfsmanna skemur í sjóði en hinna yngri. Í aldurstengdum sjóði myndast réttindi þeim mun hægar sem aldur sjóðfélaga er hærri til að taka mið af ofangreindu sjónarmiði.

Myndun réttinda óháð aldri iðgjaldsgreiðanda er dæmi um að lífeyristrygging lífeyrissjóða getur falið í sér að vikið er frá tryggingafræðilegum forsendum í veigamiklum atriðum. Annað dæmi um þetta er að konur öðlast rétt til sama mánaðarlegs lífeyris og karlar fyrir sama iðgjald þrátt fyrir að líkur séu til þess að þær lifi um þremur árum lengur en karlar. Þessi lýðfræðilega staðreynd ætti, ef haldið væri fast í tryggingafræðilegar forsendur, að leiða til þess að konur ættu að greiða hærra iðgjald en karlar til að öðlast sama lífeyrisrétt og þeir, þótt fæstum muni hugnast sú tilhugsun að hverfa frá þeirri skipan að líta framhjá ólíkum ævilíkum kynjanna. Enn annað dæmi er að iðgjald sjóðfélaga tekur ekki mið af því hvort hann á maka og börn sem þó öðlast rétt til greiðslu lífeyrisbóta með iðgjaldsgreiðslunni.³⁹

Með samkomulagi ASÍ og Samtaka atvinnulífsins (SA) í desember 2004 var ákveðið að taka upp aldurstengda myndun réttinda í sjóðunum. Mæla með því

---

³⁷ Bjarni Þórðarson (2010).

³⁸ Íslenska lífeyriskerfið í umbreytingu, bls. 10.

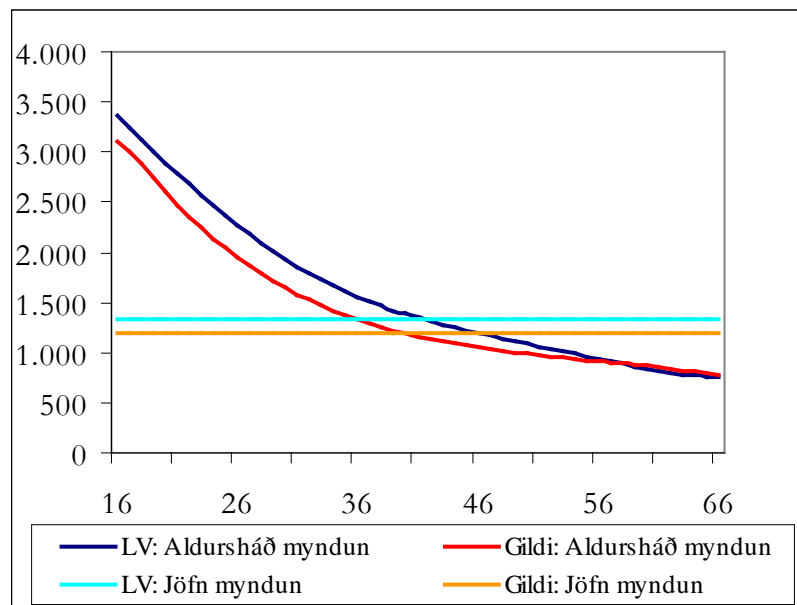
³⁹ Sjá nánar Þórarín V. Þórarinsson (1997), bls. 16-17.

tryggingafræðileg rök og sést nauðsyn þessa glögglega í ljósi þess að augljós hvati er til þess að einstaklingur velji aldurstengdan sjóð á fyrri hluta starfsævinnar og sjóð með jafnri myndun réttinda óháð aldri síðar án þess að iðgjöld hans þar standi undir réttindum sem lofað er.

Við stofnun Gildis lífeyrissjóðs með sameiningu Lífeyrissjóðsins Framsýnar og Lífeyrissjóðs sjómanna árið 2005 var mótað aðlögunarferli sem hefur orðið mörgum öðrum lífeyrissjóðum fyrirmynd við að breyta réttindamyndun til hins nýja fyrirkomulags. Felst í því ferli að sjóðfélagar haldi rétti til jafnrar réttindamyndunar af sama iðgjaldsstofni og þeir greiddu af á árinu 2003. Sú fjárhæð taki breytingum eftir því sem verðlag breytist. Iðgjald af tekjum sjóðfélaga sem fer umfram þetta viðmið reiknast til réttinda samkvæmt almennum reglum um aldurstengda réttindamyndun en það sem er innan marka viðmiðunariðgjaldsins myndar jöfn réttindi til loka starfsævinnar.⁴⁰

Mynd 2. Jöfn og aldursháð myndun réttinda í Lífeyrissjóði verzlunarmanna og Gildi lífeyrissjóði.

Heimildir: Samþykktir Lífeyrissjóðs verzlunarmanna og Gildis lífeyrissjóðs.

⁹ Greinargerð og tillögur viðuræðunefndar um sameiningu Lífeyrissjóðsins Framsýnar og Lífeyrissjóðs sjómanna, bls. 7-8.

Mynd 2 sýnir árleg lífeyrisréttindi fyrir hvert 10.000 kr. iðgjald í sjóðunum tveimur miðað við jafna myndun réttinda óháða aldri (bein lína) og myndun réttinda sem fellur með aldri (ofanhallandi ferill). Efri ferlarnir eiga við Lífeyrissjóð verzlunarmanna sem sýnir að hann getur að öðru óbreyttu boðið félagsmönnum sínum meiri lífeyrisrétt fyrir hverja innborgaða iðgjaldskrónu en Gildi lífeyrissjóður. Árleg lífeyrisréttindi sem sýnd eru á myndinni eru fjárhæðir sem sjóðfélagi hefur tryggt sér greiðslu á úr sjóðnum til æviloka og uppfærast þær fjárhæðir með vísitölu neysluverðs. Lífeyrisréttindi almennu lífeyrissjóðanna eru á þennan hátt tryggð með verðvísitölu en taka ekki breytingum eins og kaupgjald enda yrði sú trygging sjóðunum mun þyngri í skauti í ljósi þess að kaup hækkar að jafnaði meira en verð yfir löng tímabil í krafti aukningar á framleiðni vinnuafis.

3. Sólarlagskerfi lífeyris fyrir aldraða

Þegar samið var um lífeyrissjóði almenna vinnumarkaðarins 1969 var sýnt að margir launamenn sem nálgudust starfslok myndu ekki njóta lífeyrisgreiðslna úr hinum nýju sjóðum sökum þess að þeir myndu í ljósi aldurs ekki hafa unnið sér inn nein réttindi sem tryggðu þeim umtalsverðan lífeyri úr þeim. Við þessu var brugðist með því að stjórnvöld settu á laggirnar sérstakt lífeyriskerfi til hliðar við hið nýja kerfi sjóða á almennum vinnumarkaði og hið almenna kerfi almannatrygginga til að tryggja hag þessara launamanna. Þetta gegnumstreymiskerfi má í ljósi eðlis þess kenna við sólarlag. Því var ætlaður takmarkaður líftími og hillir nú undir lok hans þótt hann hafi orðið lengri en ráð var fyrir gert í upphafi.

Í tengslum við kjarasamning ASÍ og atvinnurekenda í maí 1969 var gefin út yfirlýsing af hálfu ríkisstjórnarinnar þar sem segir að til þess að greiða fyrir lausn yfirstandandi kjaradeilu milli stéttarfélaganna innan Alþýðusambands Íslands og samtaka atvinnurekenda lýsi ríkisstjórnin yfir því að hún mun beita sér fyrir greiðslu lífeyris til aldraðra félaga stéttarfélaganna innan ASÍ. Segir jafnframt að fé til ofangreindra lífeyrisgreiðslna verði lagt fram að $\frac{3}{4}$ hlutum úr Atvinnuleysistryggingasjóði og að $\frac{1}{4}$ hluta úr ríkissjóði. Enn fremur skyldi gert ráð fyrir að lífeyrissjóðir stéttarfélaganna tækju við umræddum lífeyriskuldbindingum eigi síðar en 1. janúar 1985.

Í framhaldi af þessari yfirlýsingu var á árinu 1970 sett á laggirnar lífeyriskerfi á vegum ríkisins með lögum um eftirlaun aldraðra með það að markmiði að veita eldri félögum verkalýðsfélaganna lífeyrisréttindi umfram það sem iðgjaldagreiðslutími þeirra gat gefið tilefni til sökum þess að þeir voru komnir

að lokum starfsævi sinnar eða henni jafnvel lokið.⁴¹ Með lögunum var tryggður fjárhagsgrundvöllur þessara lífeyrisgreiðslna næstu 15 árin með þeim hætti sem greinir í yfirlýsingu ríkisstjórnarinnar. Eftir það skyldu lífeyrissjóðirnir taka við þessum skuldbindingum gagnvart eldri félögum verkalýðsfélaganna enda væri þá farið að draga verulega úr útgjöldum vegna þessara ráðstafana.

Upphaflegu lögín tóku til aldraðra félaga í stéttarfélögum innan ASÍ. Samkvæmt nýjum lögum um eftirlaun til aldraðra félaga í stéttarfélögum frá 1971 áttu félagar í öðrum stéttarfélögum einnig rétt til eftirlauna, enda teldust þau til verkalýðsfélaga samkvæmt lögum um atvinnuleysistryggingar og hafa komið á hjá sér skylduaðild að lífeyrissjóði.

Stjórnnum lífeyrissjóða var falið að úrskurða um eftirlaun og annast greiðslu þeirra. Sérstakri umsjónarnefnd eftirlauna skipaðri af ráðherra var falin yfirumsjón með úthlutun eftirlauna og að úthluta stjórnnum lífeyrissjóða fé til greiðslu eftirlaunanna. Nefndin skyldi skipuð þremur mönnum, einum tilnefndum af ASÍ og öðrum af VSÍ og hinum þriðja, formanni nefndarinnar, án tilnefningar.

Í tengslum við gerð kjarasamninga og endurnýjun samkomulags aðila vinnumarkaðarins um lífeyrismál í júní 1977 gaf ríkisstjórnin fyrirheit um að öllum landsmönnum yrði tryggður svipaður réttur og lögín um eftirlaun til aldraðra félaga í stéttarfélögum. Var það gert með nýjum lögum um eftirlaun til aldraðra á árinu 1979.⁴² Samhliða þessu var öllum landsmönnum gert skylt að greiða í lífeyrissjóð. Rökstuðningur fyrir skyldu til þátttöku í lífeyrissjóði fyrir þá menn sem slík skylda náði ekki til í lögum eða kjarasamningum fólst meðal annars í því að óeðlilegt væri að krefjast fullrar greiðslu iðgjalda af þeim sem gerst hafa félagar í lífeyrissjóði en hinir sem látið hafa undir höfuð leggjast öðlist réttindi samkvæmt lögum um eftirlaun til aldraðra án slíkrar greiðslu, ekki einungis fyrir liðinn tíma heldur einnig framvegis.⁴³

---

⁴¹ Lög nr. 18/1970, um eftirlaun til aldraðra félaga í stéttarfélögum, endurskoðuð ári síðar með lögum nr. 63/1971 um sama efni.

⁴² Lög nr. 98/1979, um eftirlaun til aldraðra.

⁴³ Frv. til l. um eftirlaun til aldraðra, 32. mál, lagt fyrir Alþingi á 102. löggjafarþingi 1979.

Áætlað var að fjöldi þeirra sem öðlaðist lífeyrisrétt með víðtækari bótarétti 1979 hafi numið um 3.000 manns.⁴⁴ Mikill hluti nýrra lífeyrisþega kom úr hópi sjálfstæðra atvinnurekenda en einnig hafa öðlast rétt launamenn sem ekki hafa stundað störf sem gjaldskylda samkomulags ASÍ og atvinnurekenda 1969 tók til. Talið var að langflestir nýrra lífeyrisþega hafi verið án réttinda í lífeyrissjóðum en hluti þeirra hafi verið félagar í lífeyrissjóði en átt lítil réttindi vegna skamms iðgjaldagreiðslutíma eða takmarkaðrar verðtryggingar lífeyris.

Enda þótt gert væri ráð fyrir að eftirlaunagreiðslur samkvæmt lögum um eftirlaun til aldraðra féllu niður 1. janúar 1985 þótti þegar á reyndi ekki fært annað en framlengja þessar lífeyrisgreiðslur á vegum umsjónarnefndar eftirlauna og var það gert áföngum til árána 1990, 1992 og 1997. Loks var ákveðið 1996 að framlengja lög um eftirlaun aldraðra ótímabundið og munu því greiðslur samkvæmt þeim fara fram svo lengi sem einhverjir bótaþegar eða makar þeirra eru á lífi.

Eðli málsins samkvæmt fer bótaþegum stöðugt fækkandi en ellilífeyrisþegar þessa kerfis munu hafa verið um 4.000 þegar þeir voru flestir. Er fyrirsjáanlegt að síðustu starfsárin verði makalífeyrir einu greiðslunar á vegum umsjónarnefndar eftirlauna. Mun þá ljúka sögu eftirlaunakerfis á vegum hins opinbera sem upphaflega var sett á laggirnar til 15 ára til að greiða fyrir samkomulagi aðila vinnumarkaðarins um stofnun lífeyrissjóða launafólks á almennum vinnumarkaði í maí 1969.

Ekki er úr vegi að geta þess að ríkisvaldið hefur hlutast sérstaklega til um lífeyrismál tveggja starfsstétta með því að stofna með lögum fyrir þær lífeyrissjóði. Ræðir annars vegar um sjómenn en Lífeyrissjóður togarasjómanna var stofnaður með lögum 1958 og hins vegar um bændur. Samhliða því sem verkafólki innan vébanda ASÍ var tryggður réttur til aðildar að lífeyrissjóði voru sett lög 1970 um stofnun Lífeyrissjóðs bændu sem hafa sérstöðu sem sjálfstæðir atvinnurekendur í starfsumhverfi sem mótast mjög af afskiptum hins opinbera um framleiðslu og verðlagningu afurða.⁴⁵

---

⁴⁴ Frv. til l. um eftirlaun til aldraðra, 32. mál, lagt fyrir Alþingi á 102. löggjafarþingi 1979.

⁴⁵ Lög nr. 101/1970, um Lífeyrissjóð bændu.

4. Samkomulag um lífeyrismál 1995 og heildarlög um lífeyrissjóði 1997

Þrátt fyrir langan aðdraganda tókst ekki fyrr en á tíunda áratug liðinnar aldar að setja heildarlög um lífeyrissjóði og skyldutryggingu lífeyrisréttinda. Bar þar margt til. Á áttunda og níunda áratugnum leiddu tryggingafræðilegar úttektir í ljós að verulega skorti á að eignir og skuldbindingar sjóða stæðust á. Við slík skilyrði blasir við að hækka þarf iðgjald eða skerða réttindi til að ná jafnvægi milli eigna og skuldbindinga. Opinberir starfsmenn felldu sig ekki við almenna löggjöf þar sem miðað yrði við fulla sjóðsöfnun þannig að aðeins mætti fjármagna lífeyrisréttindi með iðgjöldum og að felld yrðu úr lögum um opinbera lífeyrissjóði ákvæði um ábyrgð launagreiðenda opinberra starfsmanna á lífeyrisgreiðslum sjóðfélaga.⁴⁶ Aðilar hins almenna vinnumarkaðar töldu óhjákvæmilegt að allir sætu við sama borð og mismunur í lífeyriskjörum yrði þá opinber með hærra iðgjaldi.⁴⁷ Fyrir tilstuðlan verðtryggingar fjárskuldbindinga og annarra þátta tóku sjóðirnir að styrkjast, sem kann að hafa þótt draga úr þörf fyrir almenna lagasetningu um málefni þeirra. Þá brugðust aðilar hins almenna vinnumarkaðar við skorti á rammalöggjöf um starfsemi sjóðanna með því að setja í samning ítarleg ákvæði um skilyrði sem lífeyrissjóðir yrðu að uppfylla til að fá tekið við iðgjöldum samkvæmt kjarasamningum þeirra. Áður en fjallað er um efni laganna frá 1997 þykir rétt að víkja að samkomulagi aðila vinnumarkaðar um lífeyrismál árið 1995.

4.1 Samkomulag ASÍ og VSÍ um lífeyrismál 1995

Árið 1995 gerðu ASÍ og VSÍ með sér yfirgripsmikinn samning um lífeyrismál og átti hann sér aðdraganda í umræðum um nauðsyn þess að sjóðir yrðu færri og öflugri og að sett yrðu almenn lög um málefni lífeyrissjóðanna.⁴⁸ Um þetta leyti átti sér einnig stað þjóðfélagsumræða um málefni lífeyrissjóða, ekki síst atriði sem talin voru tengjast mannréttindum og stjórnarháttum, og vísaði til skylduaðildar að lífeyrissjóðum og skipan stjórnar lífeyrissjóða. Sem dæmi um umræðu af þessu tagi má nefna skýrslu Verslunarráðs Íslands um málefni lífeyrissjóða.⁴⁹ Greina má ugg á vettvangi hins almenna vinnumarkaðar að

---

⁴⁶ Birgir Björn Sigurjónsson (1987).

⁴⁷ Þórarinn V. Þórarinsson (2007).

⁴⁸ Samningur Albýðusambands Íslands og Vinnuveitendasambands Íslands um lífeyrismál dags. 12. desember 1995. Pr. í Skýrslu forseta um störf Albýðusambands Íslands árið 1996, bls. 35-50.

⁴⁹ Verslunarráð Íslands (1994).

tillögur í þeirri umræðu um einstakar breytingar á borð við frjálst val á lífeyrissjóði, ef fram næðu að ganga, hefðu brotið niður hið víðtæka samtryggingarkerfi sem byggt er inn í lífeyrissjóðina og lýst hefur verið hér að ofan.⁵⁰

Hinn nýi samningur ASÍ og VSÍ var gerður sem viðauki við grundvallarsamkomulagið frá 1969 og nær því til allra þeirra sjóða sem starfa á grundvelli þess og aðildarfélög ASÍ standa að. Hélt grundvallarsamkomulagið frá 1969 gildi sínu með þessari viðbót.

Samkomulagið fól í sér að haldið yrði áfram rekstri lífeyrissjóða sem byggjast á skyldutryggingu með víðtækri samtryggingu og sjóðssöfnun. Ítrekað er samkomulag aðila um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og að standa að rekstri lífeyrissjóða á starfstengdum grunni. Í samkomulaginu segir að iðgjaldagreiðslur og lífeyrisréttindi séu hluti umsaminna kjara og viðfangsefni kjarasamninga hverju sinni.

Samkomulagið kveður á um lágmarksréttindi í einstökum bótaflokkum þannig að réttindi samkvæmt reglugerðum einstakra sjóða á samningssviði aðila megi ekki vera lakari en þar stendur. Lífeyrisréttindi og lífeyrir skulu að fullu verðtryggð miðað við vísitölu neysluverðs.

Í samkomulaginu er innleitt mikilvægt nýmæli til verndar sjóðfélögum þegar kveðið er á um að til þess að lífeyrissjóði sé heimilt að taka við iðgjöldum vegna tryggingarskyldu verði hann að vera gjaldhæfur og var jafnframt samið um að stjórn lífeyrissjóðs skuli láta fara fram tryggingafræðilega úttekt á fjárhag sjóðsins árlega. Með gjaldhæfi er átt við að eignir lífeyrissjóðs (hrein eign auk verðmætis framtíðariðgjalda) séu að minnsta kosti jafnháar verðmæti lífeyrisskuldbindinga (þ.e. áunninna lífeyrisréttinda auk framtíðarskuldbindinga). Miðað skal við að eignir sjóðanna ávaxtist um 3,5% umfram vísitölu neysluverðs.

Auk ofangreindra atriða geymir samkomulagið meðal annars ákvæði um ávöxtun á fé lífeyrissjóða, um ársfundi lífeyrissjóða, stjórn, framkvæmdastjóra, upplýsingaskyldu lífeyrissjóða, samræmdan staðal vegna reikningsskila, samræmdar reglur um tryggingafræðilegar úttektir og eftirlit með starfsemi lífeyrissjóða.

---

⁵⁰ Sbr. t.d. ummæli í Skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands árið 1996, bls. 31, og hjá Ásmundi Stefánssyni (1994), bls. 10-11.

4.2 Heildarlög um lífeyrissjóði 1997

Með setningu laga um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða 1997 var í fyrsta sinn sett heildarlöggjöf um lífeyrissjóði.⁵¹ Lögunum var ætlað að setja almenna umgjörð um skyldutryggingu og starfsemi lífeyrissjóða. Í greinargerð segir að því sé fyrst og fremst ætlað að skilgreina inntak skyldutryggingarinnar og samninga um lífeyrissparnað, setja almenn skilyrði fyrir starfsemi lífeyrissjóða og heimildum þeirra til fjárfestingar og kveða á um eftirlit með lífeyrissjóðum. Um almenn atriði var gert ráð fyrir að lögin tækju til lögbundinna sjóða á borð við lífeyrissjóði opinberra starfsmanna, Lífeyrissjóð bænda og Söfnunarsjóð lífeyrisréttinda þótt áfram gildi um þá sérstök löggjöf.

Helstu atriði laganna lúta að eftirfarandi þáttum:

- Skyldutryggingu lífeyrisréttinda
- Samningum um lífeyrissparnað
- Réttindum í lífeyrissjóðum
- Skilyrðum lífeyrissjóðsrekstrar og starfsleyfi
- Rekstri og innra eftirliti
- Fjárfestingarstefnu lífeyrissjóða
- Eignum og skuldbindingum lífeyrissjóða
- Fjárreiðum og eftirliti með starfsemi lífeyrissjóða

Rauði þráðurinn í lögunum er að búa svo um hnúta að lífeyrissjóðir rísi undir eðlilegum kröfum sem gera verður til þeirra í ljósi þess að launafólk er með lögum skyldað til að greiða til þeirra.

Skyldutrygging lífeyrisréttinda er skilgreind sem skylda til aðildar að lífeyrissjóði og til greiðslu iðgjalds til lífeyrissjóðs. Eftir atvikum getur greiðsla iðgjalds runnið til annarra aðila samkvæmt samningi um viðbótartryggingavernd.

---

⁵¹ Lög nr. 129/1997, um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða.

Skyldutryggingin nær til allra launamanna og þeirra sem stunda atvinnurekstur eða sjálfstæða starfsemi frá og með 16 ára til 70 ára aldurs. Ekki er ákveðið með lögum hvert skuli vera iðgjald til öflunar lífeyrisréttinda heldur einungis sett sem lágmark 10% af iðgjaldsstofni en að öðru leyti skal það ákveðið í sérlögum, kjarasamningi, ráðningarsamningi eða á annan sambærilegan hátt. Fer um aðild að lífeyrissjóði, greiðslu iðgjalds og skiptingu þess milli launamanns og launagreiðanda eftir kjarasamningi sem ákvarðar lágmarkskjör í hlutaðeigandi starfsgrein eða sérlögum ef við á. Miðist starfskjör manns við kjarasamning ráðast þannig lífeyriskjör hans af því. Aðild hans að lífeyrissjóði ræðst þannig ekki af aðild hans að verkalýðsfélagi eða aðild fyrirtækis að samtökum atvinnurekenda.

Þótt aðild að lífeyrissjóði sé bundin með þessum hætti getur maður valið sér lífeyrissjóð, eftir því sem reglur einstakra sjóða leyfa, við tvenns konar aðstæður. Þær eru að kjarasamningur taki ekki til starfssviðs manns eða að ráðningarbundin starfskjör séu ekki reist á kjarasamningi. Löggin kveða á um að aðild að lífeyrissjóði skuli tiltaka í skriflegum ráðningarsamningi.

Í lögnum er skilgreint hugtakið lágmarkstryggingavernd. Lágmarkstryggingavernd sem lífeyrissjóður veitir miðað við greiðslur iðgjalds í 40 ár skal fela í sér 56% af þeim mánaðarlaunum sem greitt er af í mánaðarlegan lífeyri ævilangt frá þeim tíma sem taka hans hefst, þó ekki síðar en frá 70 ára aldri. Þessi tala á sér rætur í því ákvæði lífeyrissamkomulagsins frá 1995 að lífeyrissjóðir sem taka við 10% iðgjaldi skuli árlega tryggja að lágmarki sem svarar 1,4% af meðalmánaðarlaunum í mánaðarlegan ellilífeyri frá 67 ára aldri. Lágmarkstryggingavernd felur jafnframt í sér að jafnað sé milli sjóðfélaga kostnaði vegna maka- og barnalífeyris.

Mikilvægt nýmæli í lögnum felst í því að launamönnum og þeim sem stunda atvinnurekstur eða sjálfstæða starfsemi er heimilað að gera samning við viðskiptabanka og sparissjóði, líftryggingafélög, verðbréfafyrirtæki, eða lífeyrissjóði um viðbótartryggingu, þ.e. viðbótarlífeyrissparnað. Hér er komin þriðja stoð lífeyriskerfisins samkvæmt viðmiði Alþjóðabankans sem áður er getið. Getur eigandinn hafið töku þessa lífeyris frá 60 ára aldri á ekki skemmi tíma en sjö árum eða á þeim tíma sem hann vantar upp á 67 ára aldur. Deyi hann áður en innstæðan er að fullu greidd út fellur hún til erfingja hans. Innstæðan er varin fyrir aðför með því að enginn skuldheimtumaður í dánarbúi eða þrotabúi hefur rétt til að skerða réttindin á nokkurn hátt.

Hefur viðbótarlífeyrissparnaður þróast með þeim hætti að hann getur numið allt að 6% af tekjum þannig að gegn 4% framlagi launamanns leggur launagreiðandi til 2% og fer um skattlagningu eins og um skyldubundinn lífeyri. Í árslok 2009 var uppsafnaður séreignarsparnaður hjá lífeyrissjóðum og öðrum vörsluaðilum 288,4 ma.kr. borið saman við 255,5 ma.kr. í árslok 2008 sem er 12,9% aukning á milli ára. Til að bregðast við fjárhagserfiðleikum einstaklinga í kjölfar efnahagshrunsins samþykkti Alþingi sérstakt bráðabirgðaákvæði sem heimilar útgreiðslu sérseignarsparnaðar á tímabilinu 1. mars 2009 til 1. apríl 2011. Hafa margir hafa nýtt sér þennan kost og voru um 22 ma. kr. greiddir út á árinu 2009 í tengslum við ákvæðið. Námu lífeyrisgreiðslur úr séreignarsjóðum í heild um 37,5 ma. kr. borið saman við einungis 5,2 ma.kr. árið 2008.⁵²

Lífeyrislögin geyma ítarleg ákvæði um fjárfestingarstefnu lífeyrissjóða og falla þau í sama far og samið var um milli ASÍ og VSÍ 1995. Reyndar er íhugunarefni hvort reglur um fjárfestingarstefnu eigi í einstökum atriðum heima í lögum eða hvort æskilegt væri að tryggja aukinn sveigjanleika með því að finna þeim stað í reglugerð.

Eitt veigamesta nýmæli laganna er að kveðið er á um að eignir og skuldbindingar lífeyrissjóðs standist á og á þetta atriði sér samsvörun í lífeyrissamkomulagi ASÍ og VSÍ 1995. Komi í ljós við tryggingafræðilega athugun að munur á eignum og skuldbindingum sé meiri en 10% eða hafi haldist meiri en 5% samfellt í fimm ár er lífeyrissjóði skylt að gera nauðsynlegar breytingar á samþykktum sjóðsins. Gætu slíkar breytingar falið í sér skerðingu á lífeyrisréttindum og hækkun iðgjalds eða aukningu á lífeyrisréttindum og lækkun iðgjalds ef svo ber undir. Með eignum er átt við hreina eign til greiðslu lífeyris auk núvirðis framtíðariðgjalda. Með skuldbindingum er átt við núvirði væntanlegs lífeyris vegna þegar greiddra iðgjalda og framtíðariðgjalda. Miðast þessar stærðir við sjóðfélaga á þeim tíma sem tryggingafræðileg athugun tekur mið af. Að öðru leyti eru forsendur tryggingafræðilegra úttekta ákveðnar í reglugerð.⁵³ Bjarni Guðmundsson (2006) fjallar ítarlega um forsendur og aðferðir við framkvæmd tryggingafræðilegaa úttekta á lífeyrissjóðum.

---

⁵² Ársskýrsla Fjármálaeftirlitsins 2010.

⁵³ Reglugerð um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða, nr. 391/1998, með síðari breytingum.

5. Vöxtur lífeyriskerfisins og tryggingafræðileg staða sjóða

Samkvæmt skýrslu FME um lífeyrissjóði 2009 voru í árslok 2009 starfandi 37 lífeyrissjóðir í 87 deildum. Af framangreindum 37 lífeyrissjóðum taka 6 ekki lengur við iðgjöldum og eru því fullstarfandi sjóðir 31 að tölu. Af 37 (31) lífeyrissjóðum teljast 25 (20) vera lífeyrissjóður án ábyrgðar annarra en 12 (11) lífeyrissjóðir teljast vera með fullri ábyrgð annarra. Í 2 (2) tilvikum er mismunur á ábyrgð milli deilda sjóðsins.

Samkvæmt samantekt Seðlabanka Íslands nam hrein eign til greiðslu lífeyris í árslok 2010 1917,4 ma. kr. samanborið við 1.774,7 ma.kr. í árslok 2009. Samþjöppun í lífeyriskerfinu er þó meiri en þessar tölur gefa til kynna því að um 80% hreinna eigna lífeyriskerfisins er í tíu stærstu sjóðunum og tæplega 60% í hinum fimm stærstu.

5.1 Þróun helstu stærða á vettvangi lífeyrissjóða

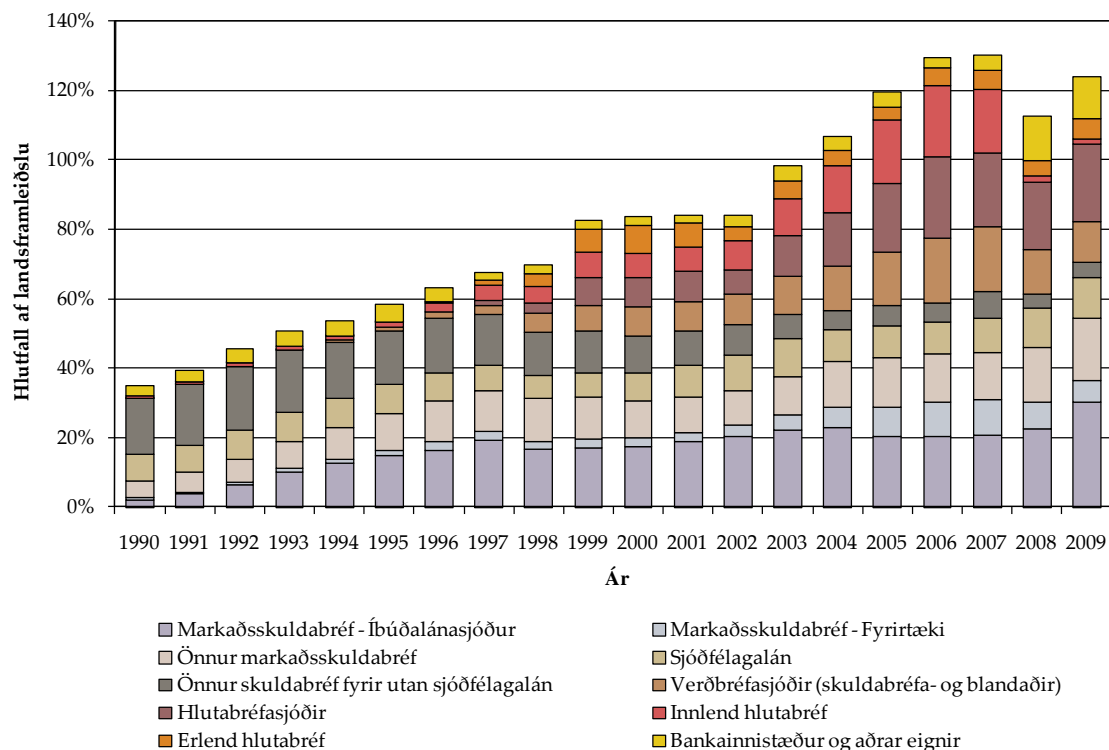
Samtök atvinnulífsins gera því skóna í skýrslu sinni Íslenska lífeyriskerfið í umbreytingu að þegar sameiningarferlið verður á enda sé ekki ósennilegt að eftir standi þrír til fjórir sjóðir á almennum vinnumarkaði, þ.e. sjóðir fyrir verslunar- og skrifstofufólk, verkafólk og sjómenn, iðnaðarmenn og hugsanlega einn til tveir landsbyggðarsjóðir og síðan einn eða tveir sjóðir fyrir ríkisstarfsmenn og starfsmenn sveitarfélaga.⁵⁴ Sýnist sú skipan betur til þess fallin að tryggja sjálfstæði lífeyriskerfisins og verja fjármuni þess hugsanlegri ásælni ríkisvaldsins en einn sjóður myndi gera.

Mynd 3 sýnir glögglega hvernig eignasafn lífeyrissjóða hefur þróast í rás tímans með æ fleiri fjárfestingarkostum og rýmkuðum fjárfestingarheimildum frá því að vera að meginuppistöðu reist á skuldabréfum og sjóðfélagalánnum yfir í fjölbreytta eignaflokka með innlendum og erlendum verðbréfum þar sem hlutabréf og erlendar eignir hafa gegnt vaxandi hlutverki. Framan af gegndu lífeyrissjóðir öðrum þræði hlutverki lánasjóða til sjóðfélaga til að fjármagna húsbyggingar og íbúðakaup. Viðskipti með skuldabréf hófust 1984 og með hlutabréf á árunum upp úr 1990. Ryðja þá þessir eignaflokkar sér til rúms í eignasöfnum lífeyrissjóðanna og skjóta fleiri stöðum undir ávöxtun eigna þeirra.

---

⁵⁴ Íslenska lífeyriskerfið í umbreytingu, bls. 6.

Mynd 3. Helstu eignaflokkar íslenskra lífeyrissjóða 1990-2009.

Heimildir: Seðlabanki Íslands og Hagstofa Íslands

Glögglega kemur fram í myndinni að eftir hrun hafa bankainnlán lífeyrissjóða vaxið gífurlega og voru um 170 ma. í lok árs 2009. Í ljósi takmarkaðs framboðs á verðbréfum á innlendum markaði og hafta á viðskipti með gjaldeyri má gera ráð fyrir að hlutdeild bankainnistæðna hafi haldist tiltölulega há frá þeim tíma.

Áhugavert er að líta á helstu eignaflokka í eignasafni lífeyrissjóða og hlutfallslega skiptingu þeirra. Tölulegt yfirlit um fjárhæðir í helstu eignaflokkum og hlutfallslega skiptingu fyrir síðasta ár sem þessar tölur eru fáanlegar er í töflu 2.

Tafla 3 Helstu eignir lífeyrissjóða í lok árs 2005

Eignaflokkar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Markaðsskuldabréf - Íbúðalánasjóður	6	14	25	41	54	66	79	101	97	106	118	143	165	185	210	208	236	268	332	448
Markaðsskuldabréf - Fyrirtæki	3	2	3	4	6	8	12	12	14	17	17	21	25	36	54	83	114	135	113	93
Önnur markaðsskuldabréf	19	23	26	31	40	48	58	63	72	77	73	80	83	94	122	150	163	177	236	271
Sjóðfélagalán	28	31	33	35	35	38	38	38	39	44	56	71	83	91	87	93	109	130	163	174
Önnur skuldabréf fyrir utan sjóðfélagalán	60	70	74	75	72	71	77	77	73	75	71	76	71	61	52	62	60	99	61	66
Verðbréfasjóðir (skuldabréfa- og blandaðir)	0	0	0	0	3	5	8	13	32	46	58	64	72	91	119	157	219	245	190	172
Hlutabréfasjóðir	0	0	0	0	0	0	0	8	18	53	58	68	57	98	141	203	277	278	291	333
Innlend hlutabréf	2	3	4	4	6	7	13	23	28	45	49	53	69	89	128	187	237	239	24	24
Erlend hlutabréf	0	0	0	0	0	0	1	7	21	42	54	53	33	44	38	37	60	69	67	86
Bankainnistöður og aðrar eignir	11	14	16	19	19	22	21	12	15	16	17	19	25	37	38	44	33	61	189	181
Heildareign til greiðslu lífeyris	128	157	181	209	234	263	307	353	407	518	566	645	679	824	987	1.220	1.499	1.697	1.598	1.775
Landsframleiðsla	371	402	401	414	440	454	488	526	588	632	684	772	816	841	929	1.027	1.169	1.309	1.483	1.495

Milljarðar króna á vörðlagi hvers árs

Heimild: Seðlabanki Íslands og Hagstofa Íslands.

5.2 Tryggingafræðileg staða lífeyrissjóða hins almenna vinnumarkaðar

Tryggingafræðileg staða lífeyrissjóða án ábyrgðar versnaði á árinu 2009, þriðja árið í röð, eftir bata allt frá árinu 2003. Í árslok voru reknar 28 slíkar deildir í 26 sjóðum. Tryggingafræðileg staða þriggja deilda var í jafnvægi eða jákvæð árið 2009 líkt og árið áður. Voru því 25 deildir með neikvæða stöðu og þar af 16 deildir með meiri en 10% halla. Með tryggingafræðilegri stöðu er átt við heildarstöðu eigna umfram skuldbindingar, þ.e.a.s. bæði áfallið (áunnið) og vegna framtíðar. Eins og áður er rakið ber lífeyrissjóði að breyta samþykktum á þann veg að jafnvægi náist á milli eigna og skuldbindinga sé mismunur meiri en 10% eða meiri en 5% samfellt 5 ár í röð. Með bráðabirgðaákvæði sem gilti fyrir árið 2008 og framlengt var fyrir árið 2009 var heimilaður 15% mismunur milli eigna og skuldbindinga.⁵⁵ Þrír lífeyrissjóðir án ábyrgðar sem voru með meiri halla en 15% áttu því að lögum engan annan kost en skerða réttindi.

⁵⁵ Ibid, bls. 5.

Tafla 4 Tryggingafræðileg staða lífeyrissjóða hins almenna vinnumarkaðar

	2008	2009
Jákvæð staða	3	3
Halli á bilinu 0,1 -5%	7	3
Halli á bilinu 5,1-10%	7	6
Halli á bilinu 10,1 -15%	8	13
Halli meiri en 15%	4	3
Fjöldi deilda samtals	29	28

Heimild: FME

Iðgjöld greidd til lífeyrissjóða árið 2009 námu um 96,6 ma. kr., þar af um 79,4 ma. kr. til lífeyrissjóða án ábyrgðar annarra. Greiddur lífeyrir nam liðlega 58 ma. kr., þar af tæplega 33,2 ma. kr. úr lífeyrissjóðum án ábyrgðar annarra. Hlutfallsleg skipting lífeyrisgreiðslna er sýnd í töflu hér að neðan.

Tafla 5. Hlutfallsleg skipting lífeyrisgreiðslna 2009

	Lífeyrissjóðir samtals	Lífeyrissjóðir með ábyrgð annarra	Lífeyrissjóðir án ábyrgðar annarra
	40 deildir	12 deildir	28 deildir
Ellilífeyrir	70,4%	77,5%	64,9%
Örorkulífeyrir	16,5%	5,7%	24,7%
Makalífeyrir	12,2%	16,7%	8,9%
Barnalífeyrir	0,9%	0,1%	1,5%
Annar lífeyrir	0,0%	0,0%	0,0%
Samtals	100,0%	100,0%	100,0%

Heimild: Fjármálaeftirlitið, ársreikningaskýrsla lífeyrissjóða 2009

Sérstaka athygli vekur tiltölulega hátt hlutfall örorkulífeyris, ekki síst hjá sjóðum án ábyrgðar annarra þar sem upp undir fjórðungur lífeyrisgreiðslna að meðaltali rennur til greiðslu örorkubóta en dæmi eru um mun hærra hlutfall hjá einstökum sjóðum. Þessi staðreynd hefur hleypt af stað umræðum um stöðu

lífeyrissjóðanna gagnvart vaxandi tíðni örorku og rannsóknum á fjölgun öryrkja á Íslandi.⁵⁶

6. Lífeyrissjóðir með ábyrgð annarra en sjóðfélaga

Ríkið hefur rekið lífeyrissjóði fyrir starfsmenn sína sem lengst af tryggðu þeim lífeyriskjör langt umfram það sem sjóðir hins almenna vinnumarkaðar gátu boðið miðað við óbreytt iðgjöld. Hefur verið verulegur munur á þeim rétti sem iðgjald myndar í sjóðum opinberra starfsmanna og í sjóðum hins almenna vinnumarkaðar. Felst allur munur í því eins og áður er rakið að lífeyrir sé einvörðungu reistur á iðgjöldum og ávöxtun þeirra og því að lífeyrir ráðist af almennri kaupgjaldsþróun eða launum eftirmanns í starfi. Þessi munur hefur verið tryggður með ábyrgð launagreiðanda, þ.e. ríkisins, sveitarfélaga eða banka eftir því sem við hefur átt. Ber þá launamaður enga áhættu af breytingum á tryggingafræðilegum forsendum, hvort sem ræðir um lengri lífslíkur, aukna örorkutíðni, breytta aldurssamsetningu eða aðra slíka þætti. Að sama skapi ber launamaður enga áhættu af ávöxtun sjóðsins sem öll er borin af launagreiðanda með ábyrgð sinni.

Í greinargerð Gylfa Ásbjörnssonar um jöfnun lífeyrisréttinda og vanda lífeyriskerfisins er birt yfirlit um mismun eftirlaunaréttinda í lífeyrissjóðum innan ASÍ og í Lífeyrissjóði starfsmanna ríkisins (LSR).⁵⁷ Eru þar eftirlaunaréttindi sjóðfélaga í LSR um 60% betri en lágmarksréttur á almennum vinnumarkaði, 50% betri en það sem algengast er og 35% betri en bestu réttindin á almennum vinnumarkaði.

Á árinu 2009 voru iðgjöld, lífeyrisgreiðslur og skipting milli fjölda sjóðfélaga og lífeyrisþega í sjóðum með ábyrgð annarra og án ábyrgðar annarra sem getur að líta í töflu að neðan. Kemur fram að tæp 18% iðgjalda renna til sjóða með ábyrgð annarra og greiða þeir um 43% lífeyris. Um fimmtungur lífeyrisþega átti aðild að sjóðum með ábyrgð annarra og 4% sjóðfélaga.

---

⁵⁶ Um fjölgun öryrkja sjá Tryggva Þór Herbertsson (2005) og Stefán Ólafsson (2005). Þessum fræðimönnum ber ekki að öllu leyti saman um skýringar á fjölgun öryrkja. Einkanlega greinir þá á um hvort bætur vegna örorku séu of háar og freisti láglaunafólks um of og hvort breyttur örorkumatstaðall frá 1999 hafi falið í sér rýmkun á heimildum til að veita fleirum en áður örorkumat.

⁵⁷ Gylfi Arnbjörnsson (2004).

Tafla 6 Yfirlit um lífeyriskerfið 2009 með tilliti til sjóða með og án ábyrgðar annarra

	Fjárhæðir (milljarðar króna), fjöldi			Hlutfallstölur, %		
	Sjóðir með ábyrgð annarra	Sjóðir án ábyrgðar annarra	Samtals	Sjóðir með ábyrgð annarra	Sjóðir án ábyrgðar annarra	Samtals
Iðgjöld	17,2	79,4	96,6	17,9	82,1	100,0
Lífeyrir	24,8	33,2	58,0	42,8	57,2	100,0
Hrein eign	277,7	1.325,6	1.603,3	17,3	82,7	100,0
Fjöldi sjóðfélaga	7.729	183.828	191.557	4,0	96,0	100,0
Fjöldi lífeyrisþega	15.863	63.278	79.141	20,0	80,0	100,0

Heimild: Fjármálaeftirlitið, útreikningar höfundar

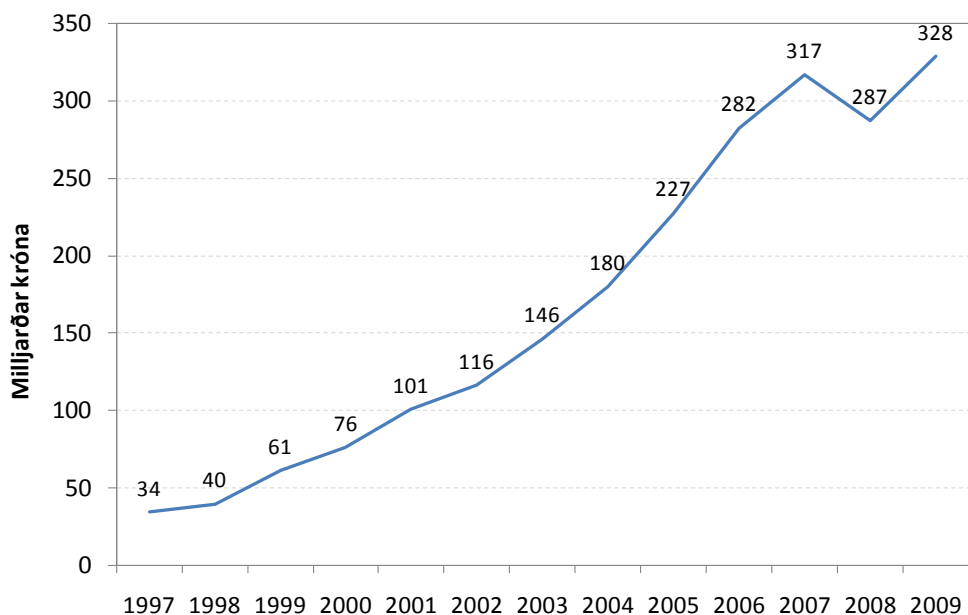
Heimild: Fjármálaeftirlitið, útreikningar höfundar.

Með setningu lífeyrisslaganna 1997 var gerð breyting á sjóðum starfsmanna ríkisins og sveitarfélaga eins og áður er getið þannig að nýir starfsmenn ganga í nýjar deildir sjóðanna sem tryggja lífeyrisrétt áþekkan þeim sem sjóðir hins almenna vinnumarkaðar veita en eldri deildum sem veittu betri rétt var lokað. Hjá LSR var markmiðið með breytingunni að stofna nýja deild við lífeyrissjóðinn þar sem réttindi sjóðfélaga væru að fullu fjármögðuð með iðgjöldum og ávöxtun þeirra.

Um ábyrgð á greiðslum lífeyris úr LSR segir í 32. gr. laga nr. 1/1997 um Lífeyrissjóð starfsmanna ríkisins að ríkissjóður ábyrgist greiðslu lífeyris samkvæmt lögunum. Um A-deild er kveðið sérstaklega á þann veg að leiði tryggingafræðileg athugun í ljós að iðgjald sjóðfélaga til sjóðsins ásamt mótframlagi atvinnurekenda dugi ekki til greiðslu á skuldbindingum sjóðsins skal stjórn sjóðsins ákvarða hækka framlag launagreiðenda í samræmi við niðurstöðu athugunarinnar. Við ákvörðun á greiðslum launagreiðenda umfram 8% af launum sjóðfélaga ráði það sjónarmið að hrein eign A-deildar lífeyrissjóðsins til greiðslu lífeyris ásamt núvirði framtíðariðgjalda til A-deildarinnar séu á hverjum tíma jafnhá núvirði væntanlegs lífeyris vegna þegar greiddra iðgjalda og framtíðariðgjalda. V-deild Lífeyrissjóðs starfsmanna sveitarfélaga er án ábyrgðar annarra en A-deild sjóðsins er með sama fyrirkomulagi og A-deild LSR.

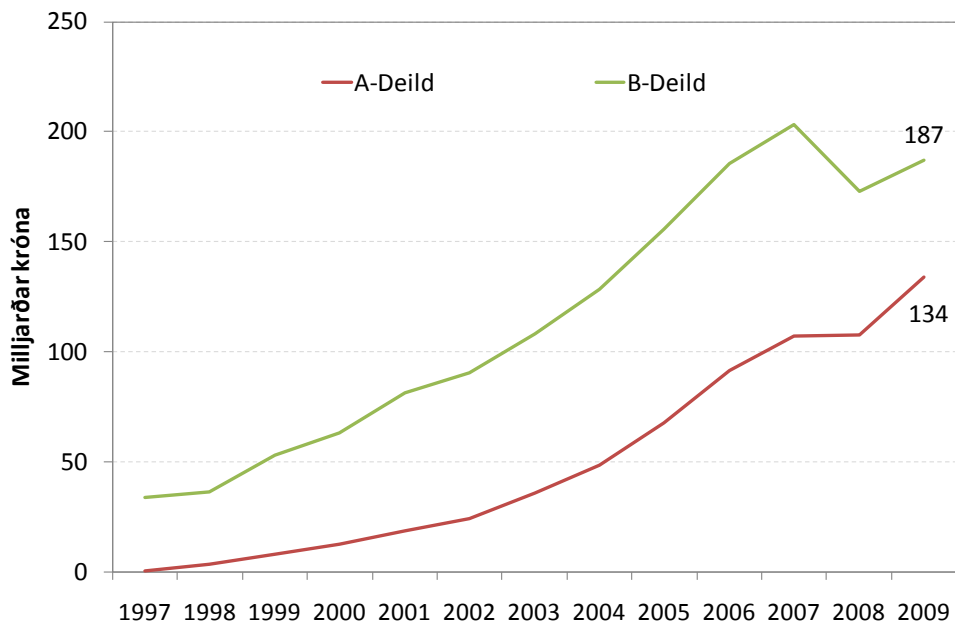
Hér að neðan eru dregnar saman á myndrænu formi upplýsingar um eignir LSR ásamt skiptingu eigna á hinar tvær deildir sjóðsins.

Mynd 4 LSR: Heildareignir 1997 - 2009

Heimild: Fjármálaeftirlitið, www.fme.is

Mynd 5 LSR: Eignir A og B-deilda, 1997 - 2009

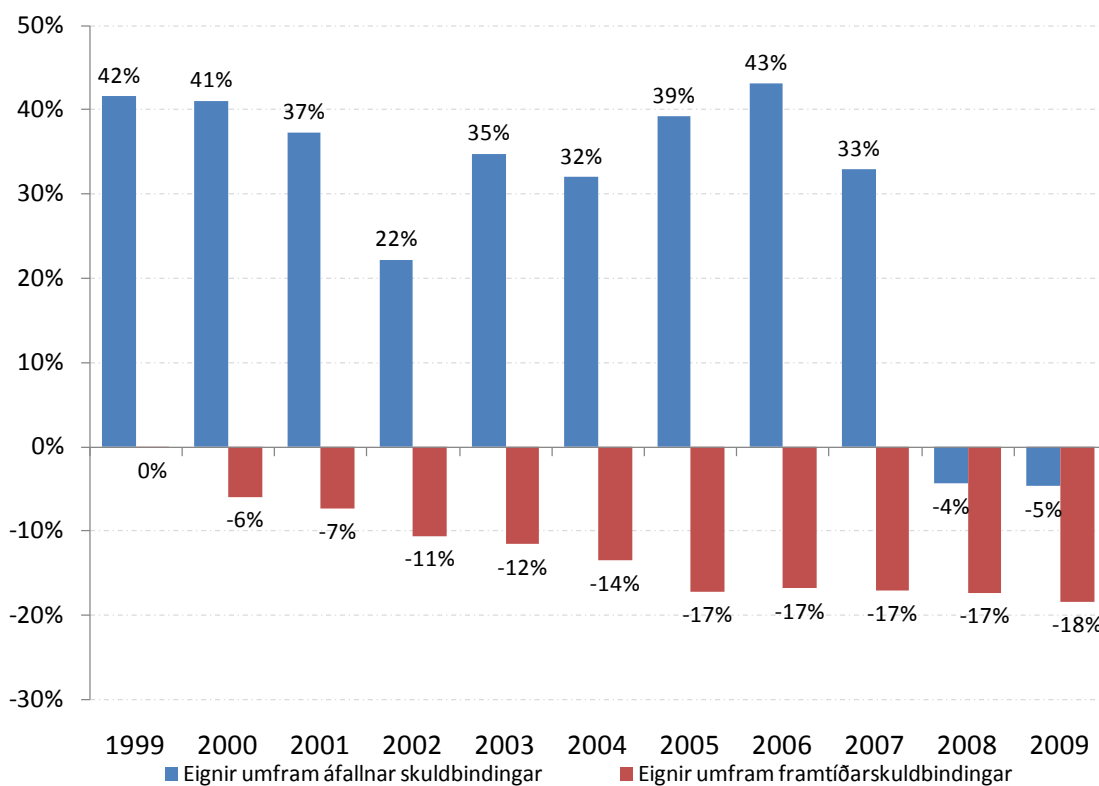

Heimild: Fjármálaeftirlitið, www.fme.is

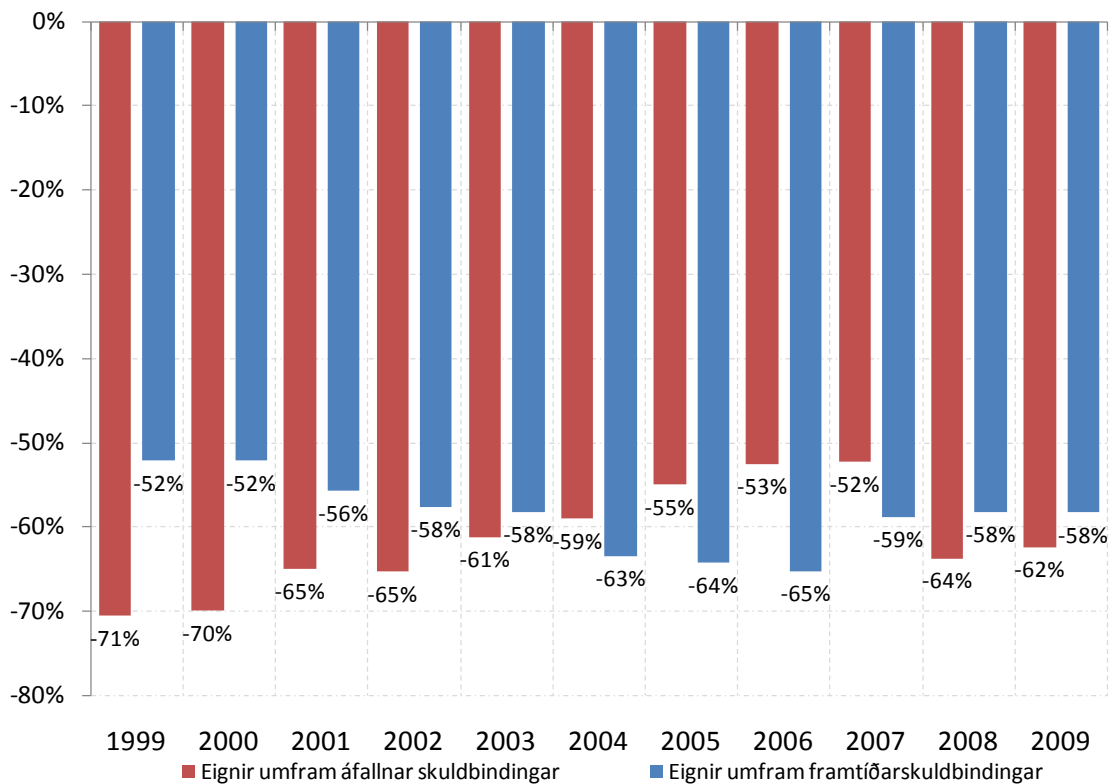
Næst eru sýndar á myndum eignir deildanna tveggja hjá LSR umfram skuldbindingar sem á þeim hvíla. Er annars vegar miðað við eignir umfram áfallnar skuldbindingar og hins vegar eignir að viðbættu núvirði framtíðariðgjalda umfram skuldbindingar að viðbættu núvirði skuldbindinga sem stofnast vegna framtíðariðgjalda.

Mynd 6 LSR A-deild, eignir umfram skuldbindingar

Heimild: Lifeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is

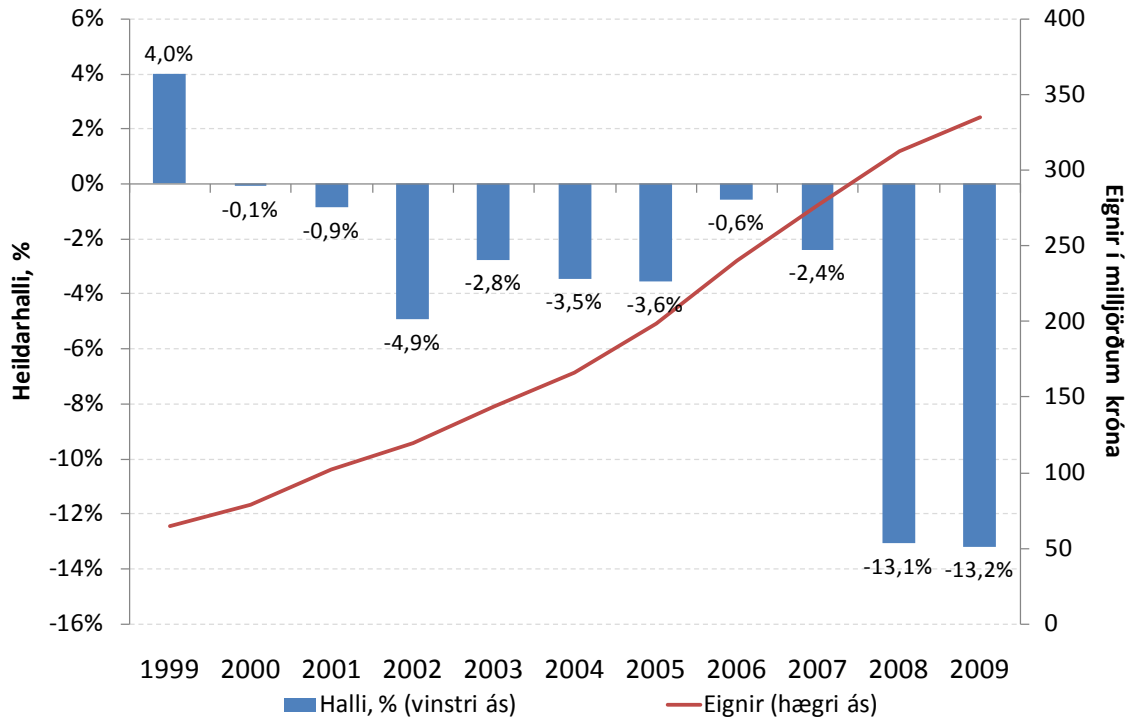
Mynd 7 LSR B-deild, eignir umfram skuldbindingar

Heimild: Lífeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is

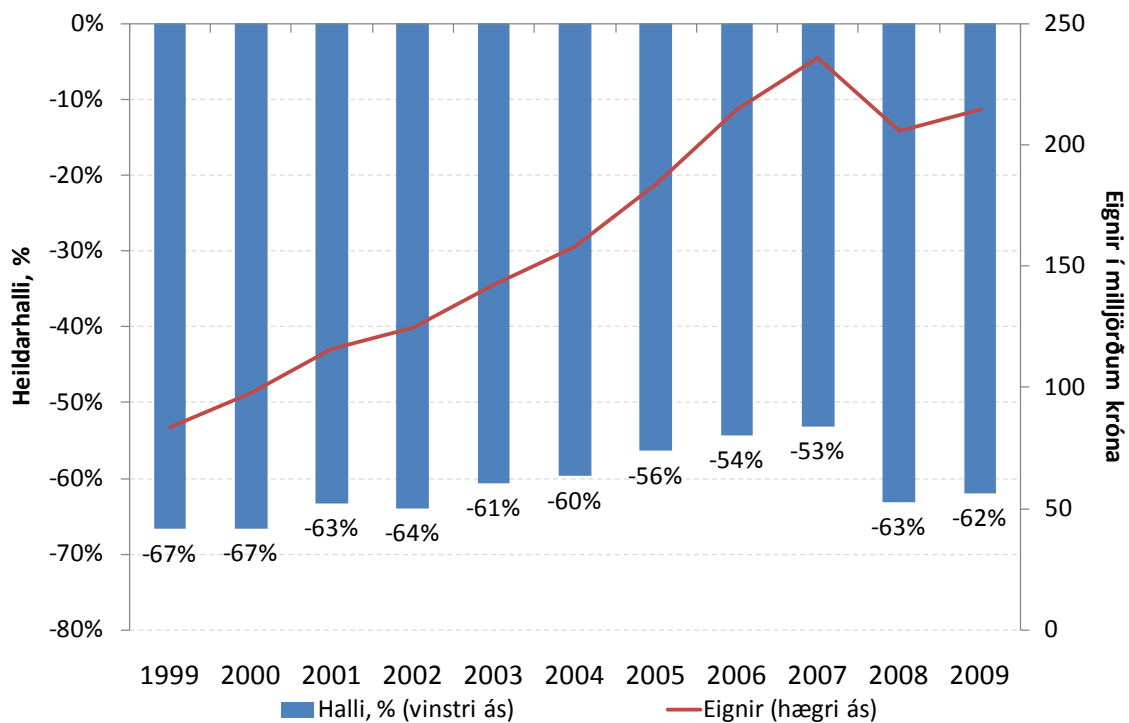
Á næstu myndum eru eignir A- og B-deilda LSR sýndar ásamt tryggingafræðilegri stöðu og miðast hún við heildarstöðu, þ.e. eignir að viðbættu núvirði framtíðariðgjalda umfram skuldbindingar að viðbættu núvirði skuldbindinga sem stofnast vegna framtíðariðgjalda.

Mynd 8 A-deild LSR: Eignir og tryggingafræðileg staða m.v. heildarskuldbindingar

Heimild: Lífeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is

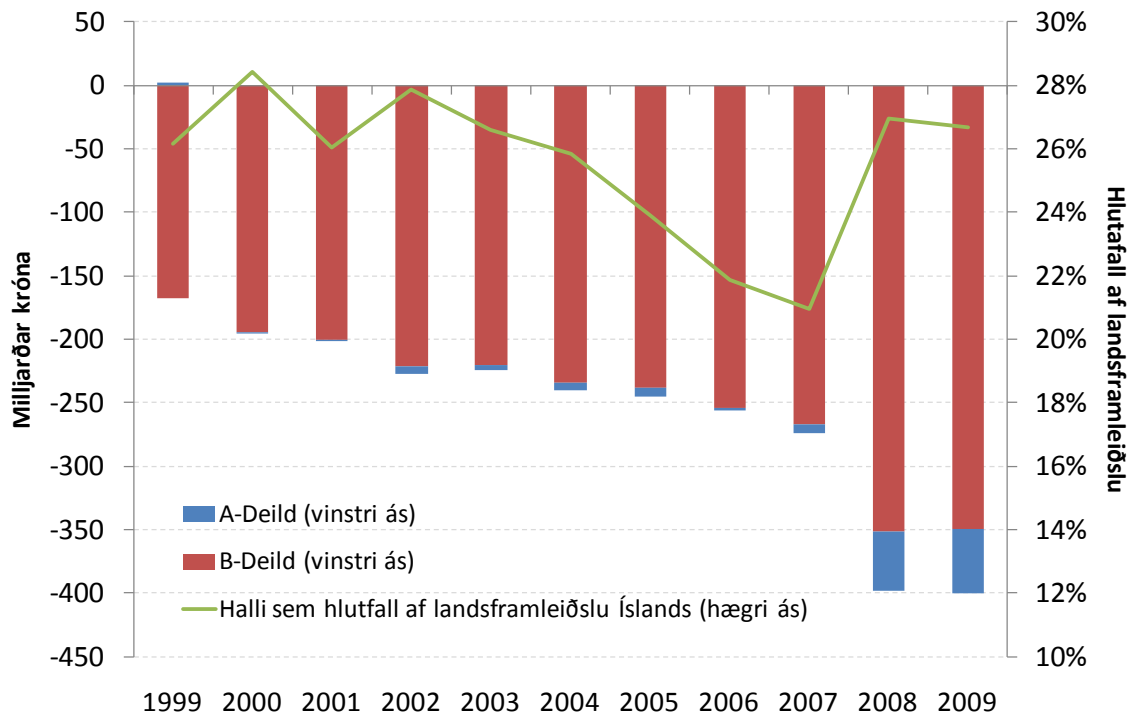
Mynd 9 B-deild LSR: Eignir og tryggingafræðileg staða m.v. heildarskuldbindingar

Heimild: Lífeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is

Mikill halli á LSR af stærðinni um 400 ma. kr. gefur tilefni til að skoða hann í hlutfalli við heildarstærðir í þjóðarþúinu. Á myndinni að neðan er sýndir halli á hvorri deild um sig 1999-2009 og samanlagður halli í hlutfalli við landsframleiðslu hvers árs.

Mynd 10 LSR: Halli A og B-deilda, í ma. króna og í hlutfalli við VLF

Heimild: Lífeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is og Hagstofa Íslands, www.hagstofa.is

Í ljósi fjárhagsstöðu LSR ákvað fjármálaráðherra 1999 að ríkissjóður skyldi hefja greiðslur til B-deildar LSR og Lífeyrissjóðs hjúkrunarfræðinga (LH) umfram þá skyldu sem lög leggja á ríkissjóð í þessu efni. Hafa þessar aukagreiðslur tekið mið af stöðu ríkissjóðs hverju sinni en voru felldar út af fjárlögum fyrir árið 2009 vegna breyttrar stöðu ríkissjóðs í kjölfar efnahagshrunsins. Engar ákvarðanir hafa verið kynntar um hvort og hvenær ríkissjóður hefji aukalegar greiðslur að nýju til sjóðanna umfram lagakvöð.

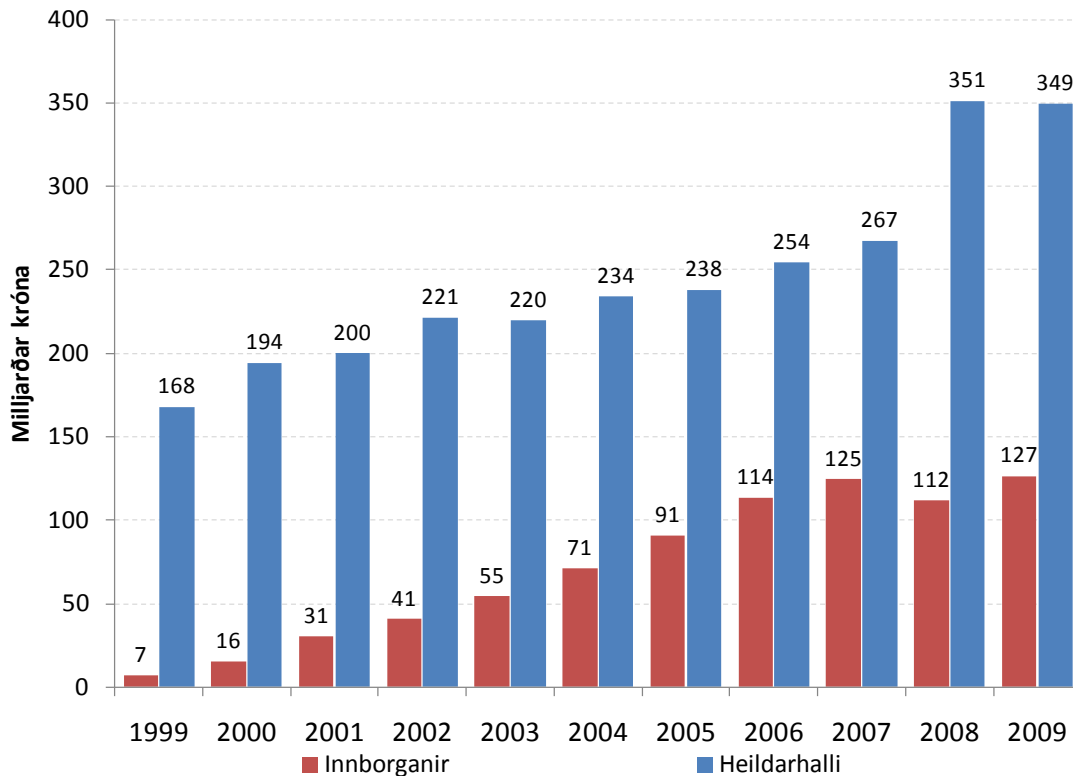
Í reikningum LSR er innborganir ríkissjóður eru uppfærðar árlega í samræmi við vísitölu neysluverðs og hreina raunávöxtun sjóðanna. Innborganir ríkissjóðs mynda inneign hjá sjóðunum og kemur hún til frádráttar skuldbindingum ríkissjóðs. Inneignin hefur hins vegar engin áhrif á mat á skuldbindingum annarra launagreiðenda komi til uppgjors á þeim. Þessar innborganir hafa tekið á sig ýmis form, þ.e.

- sem beinar aukagreiðslur,
- viðbótariðgjald frá stofnunum í A-hluta ríkissjóðs
- eða iðgjaldaviðbót frá sveitarfélögum vegna grunnskólakennara sem sjóðurinn hefði annars skilað til ríkissjóðs.

Í ársskýrslu LSR fyrir árið 2009 kemur fram að á árinu 2009 námu innborganir ríkissjóðs 1,3 milljörðum kr. en þær voru 5,4 milljarðar árið áður. Frá árinu 1999 hefur ríkissjóður samtals greitt 84,1 milljarð kr. inn á skuldbindingar sínar við sjóðina. Í árslok 2009 nam þessi fjárhæð, uppfærð með verðbótum og hreinni raunávöxtun sjóðanna, samtals 139 milljörðum kr. Þar af námu uppsafnaðir vextir og verðbætur 54,9 milljörðum kr.

Í ársskýrslu LSR fyrir árið 2009 kemur enn fremur fram að miðað við úttekt tryggingafræðings sjóðanna á fjárhagsstöðu og framtíðarsjóðstreymi á stöðu sjóðanna í árslok 2009 var niðurstaðan sú að tekist hafði að fresta því að óuppgerður hluti B-deildar LSR kæmist í þrot til ársins 2022 og LH til ársins 2028. Séu þær eignir, sem B-deild LSR á til að mæta uppgerðum skuldbindingum, notaðar eftir að hinn svonefndi óuppgerði hluti sjóðsins tæmist duga þær til að mæta útgreiðslum fram á árið 2025 en þá mun sjóðurinn tæmast endanlega. Í þessum tölum er ekki gert ráð fyrir frekara aukaframlagi frá ríkissjóði. en gert er ráð fyrir að viðbótariðgjöld verði greidd áfram samhliða lögbundnum iðgjöldum um ókomna tíð.

Mynd 11 B-deild: Heildarhalli og uppsafnaðar innborganir ríkissjóðs

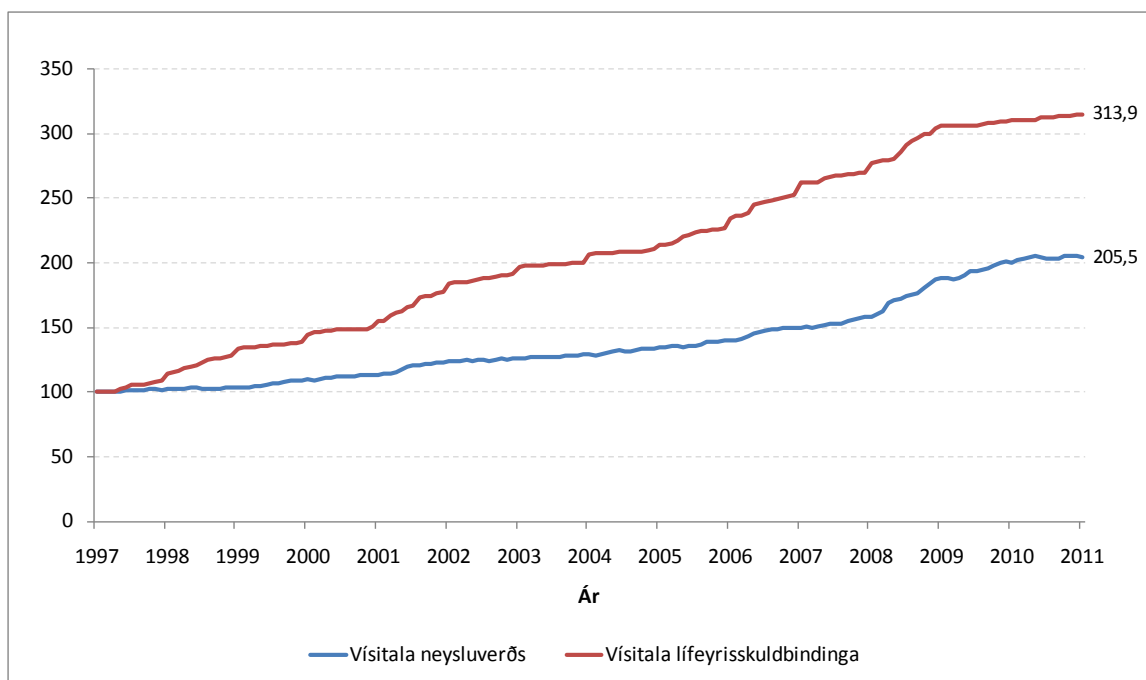

Heimild: Lífeyrissjóður starfsmanna ríkissins, www.lsr.is

Þegar grafið er fyrir um orsakir halla á lífeyrissjóði verður að líta á eigna- og skuldahlíð. Á eignahlíð hefur LSR orðið fyrir áföllum vegna efnahagshruns líkt og aðrir lífeyrissjóðir hér á landi og erlendis. Á skuldhlíð eru skuldbindingar sjóðs gagnvart sjóðfélögum og er rétt að víkja að réttindamyndun í LSR. Í A-deild LSR er fjárhæð ellilífeyris hundruðshluti af grundvallarlaunum eins og þau eru á hverjum tíma. Grundvallarlaun taka sömu hlutfallsbreytingum og vísitala neysluverðs. Í B-deild LSR skulu breytingar á lífeyrisgreiðslum ákveðnar til samræmis við meðalbreytingar sem verða á föstum launum opinberra starfsmanna fyrir dagvinnu. Reiknar Hagstofa Íslands þessar breytingar og kynnir á heimasíðu sinni sem vísitölu lífeyrisskuldbindinga fyrir opinbera starfsmenn. Hefur vísitalan verið reiknuð frá janúar 1997 og miðast við grunntölu í desember 1996=100. Áhugavert er að bera saman þessar tvær vísitölur sem liggja til grundvallar lífeyrisgreiðslum í LSR. Kemur í ljós að vísitala lífeyrisskuldbindinga hefur allan þann tíma sem hún hefir verið reiknuð hækkað umfram vísitölu neysluverðs. Á tímabilinu janúar 1997 til janúar 2011

hefur vísitala lífeyrisskuldbindinga meira en þrefaldast meðan vísitala neysluverðs hefur rúmlega tvöfaldast að gildi. Við mat á þessum breytingum verður að hafa í huga að á þessu tímabili varð kerfisbreyting á launum opinberra starfsmanna þannig að hluti af öðrum launum var færður inn í dagvinnulaun. Þetta varð til þess að dagvinnulaun hækkuðu meira en heildarlaun.⁵⁸ Eru vísitölurnar tvær sýndar á mynd að neðan.

Mynd 12 Vísitala lífeyrisskuldbindinga fyrir opinbera starfsmenn borin saman við vísitölu neysluverðs, janúar 1997- janúar 2011.

Sýnt er að innborganir ríkissjóðs hafa styrkt fjárhagsstöðu sjóðanna og gera þeim kleift að mæta skuldbindingum vegna sjóðfélaga með eignum sínum til lengri tíma en annars hefði orðið. Með umræddum viðbótargreiðslum nær ríkissjóður því markmiði að dreifa greiðslum á skuldbindingum sínum við sjóðina yfir lengra tímabil en annars. Við blasir að sviptingar á fjármálamörkuðum á síðustu árum sem höggvið hafa alvarlega í eignir LSR eins og annarra lífeyrissjóða gera að verkum að sjóðir LSR tæmast fyrir en ella. Í ljósi þessarar stöðu sýnist ekki undan því verða vikist að taka stefnumarkandi ákvarðanir um fjárhagsmálefni lífeyrissjóða opinberra með það að markmiði að

⁵⁸ Tryggingafræðileg úttekt á B-deild LSR miðað við árslok 2009. Talnakönnun hf., apríl 2009, bls. 7.

afstýra því að sjóðirnir tæmist með þeim afleiðingum að greiðslur úr þeim falli af fullum þunga á skattgreiðendur.

Rétt er að víkja nokkrum orðum að Lífeyrissjóði starfsmanna sveitarfélaga. Í árslok 2009 nam hrein eign til greiðslu lífeyris um 42 ma. kr. Að mati tryggingafræðings sjóðsins námu heildarskuldbindingar A-deildar um 106,4 ma. kr. og endurmetnar heildareignir um 96 ma. kr. í árslok 2009. Heildarskuldbindingar V-deildar voru 21,0 ma. kr. og endurmetnar heildareignir, 20,2 ma. kr.⁵⁹ Nam halli A-deildar því 9,7% sem hlutfall af skuldbindingum og V-deildar 3,5%.

---

⁵⁹ Ársreikningur Lífeyrissjóðs starfsmanna sveitarfélaga 2009.

Heimildir

Bækur og greinar

Bjarni Guðmundsson. „Hverjar eru helstu áskoranir í tryggingafræðilegu uppgjöri lífeyrissjóða?“ *Lífeyrisbókin*. Kaupþing, 2006, bls. 103-112.

Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Ritstjórar Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. Hagstofa Íslands, 1997.

Holzmann, Robert og Stiglitz, Joseph E. (ritstjórar). *New Ideas about Old Age Security*. The World Bank 2001.

Holzmann, Robert og Hinz, Richard. *Old Age Income Support in the 21st Century*. The World Bank, 2005.

Jakob F. Ásgeirsson. *Lífeyrissjóður verzlunarmanna 1956-1986*. Janúar 1986.

Jóhannes Nordal. „Hvert stefnir í lífeyrismálum?“ *Fjármálatíðindi* 33:1, 1986, bls. 5-15.

Ólafur Ísleifsson. „Skipan lífeyrismála á almennum vinnumarkaði.“ *Stjórnmal og stjórnsýsla*, 2. tbl. 3. árg. 2007.

Ólafur Ísleifsson. „Sviptingar í fjárhag lífeyrissjóðanna.“ *Stjórnmal og stjórnsýsla*, 1. tbl. 5. árg. 2009.

Stefán Ólafsson. *Örorka og velferð á Íslandi og í öðrum vestrænum löndum*. Rannsóknarstöð þjóðmála, Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands, 2005.

Tölfræðihandbók 1974. Hagstofa Íslands, 1976.

World Bank. *Averting the old age crisis*. Oxford University Press, 1994.

Opinber rit

Ársreikningur Lífeyrissjóðs starfsmanna sveitarfélaga 2009.

Ársskýrslur Fjármálaeftirlitsins, ýmis ár.

Ásmundur Stefánsson. *Markmið og blutverk lífeyrissjóða. Staða lífeyrismála*. Sérálit með skýrslu Verslunarráðs Íslands 1994.

Birgir Björn Sigurjónsson. *Álitsgerð fulltrúa BHMR í 17-manna nefnd um tillögur fulltrúa ASÍ, VSÍ og fleiri um frumvarp til laga um starfsemi lífeyrissjóðanna*. 29. maí 1987.

Endurskoðunarnefnd lífeyriskerfis. *Skýrsla til fjármálaráðherra frá formanni nefndarinnar*, 2. maí 1985. Aðgengileg á slóðinni <http://www.althingi.is/alttext/107/s/pdf/0957.pdf>

Guðjón Hansen. „Inngangur.“ Lífeyrissjóður Dagsbrúnar og Framsóknar 20 ára. 1970-1990.

Lífeyrissjóður Dagsbrúnar og Framsóknar. Nóvember 1990.

Gylfi Arnbjörnsson. „Greinargerð um jöfnun lífeyrisréttinda og vanda lífeyriskerfisins.“ Pr. í *Skýrslu forseta um störf Alþýðusambands Íslands 2004*.

Íslenska lífeyriskerfið í umbreytingu. Samtök atvinnulífsins, 2006.

Karl Benediktsson. „Lífeyrismál.“ Lífeyrissjóður Dagsbrúnar og Framsóknar 20 ára. 1970-1990. Lífeyrissjóður Dagsbrúnar og Framsóknar. Nóvember 1990.

Lovsamling for Island. Safnað og gefið út af Jóni Sigurðssyni. 16. bindi. 1855-1856. Kaupmannahöfn 1871.

Samþykktir Gildis lífeyrissjóðs.

Samþykktir Lífeyrissjóðs verzlunarmanna.

Samþykktir fyrir samband almennra lífeyrissjóða. Pr. í *Skýrslu forseta um störf alþýðusambands Íslands 1973*.

Skýrsla forseta um störf Alþýðusambands Íslands, ýmis ár 1969-2006.

Stjórnartíðindi A, ýmis ár.

Tryggvi Þór Herbertsson. *Fjölgun öryrkja á Íslandi. Orsakir og afleiðingar*. Heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneytið, 2005.

Verslunarráð Íslands. *Fjármagnsmarkaður: Lífeyrissjóðir*. Janúar 1994.

Þórarinn V. Þórarinnsson. *Áherslur atvinnulífsins við stefnumótun í lífeyrismálum*. VSÍ, október 1997.

Vefheimildir

Fjármálaeftirlitið. *Lífeyrissjóðir. Ársreikningar 2006 ásamt kennitölum og öðrum upplýsingum*. Reykjavík 2007. Aðgengilegt á slóðinni <http://fme.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=4534>

Samþykktir Landssamtaka lífeyrissjóða, aðgengilegar á slóðinni http://ll.is/pdf/samthyktir_ll.pdf

Stjórnartíðindi, www.stjornartidindi.is

Vefur Alþingis, www.althingi.is

Vefur Hagstofu Íslands, www.hagstofa.is

Vefur norska seðlabankans, http://www.norges-bank.no/default_106.aspx

Vefur OECD, www.oecd.com

Ýmsar óbirtar heimildir

Ársreikningar eftirlaunasjóðs aldraðra 1999-2006.

Ársreikningar umsjónarnefndar eftirlauna 1981-1998.

Bjarni Þórðarson. Námskeið um lífeyrissjóði. Erindi fyrir Opna háskólann í Háskólanum í Reykjavík. Glærusafn dags. 11. mars 2010.

Greinargerð og tillögur viðræðunefndar um sameiningu Lífeyrissjóðsins Framsýnar og Lífeyrissjóðs sjómanna. Fjölrit dags. 21. febrúar 2005.

Jóhannes Nordal. Erindi á fundi Sambands almennra lífeyrissjóða. Fjölrit, 4. desember 1975. (Án heitis.)

Lífeyrissjóður starfsmanna ríkisins B-deild. Tryggingafræðileg úttekt miðað við árslok 2009. Talnakönnun hf.. Fjölrit, apríl 2009.

Ólafur Ísleifsson. „Könnun á hagkvæmni við sameiningu Lífeyrissjóðs Austurlands og Lífeyrissjóðs Norðurlands.“ Greinargerð tekin saman fyrir Lífeyrissjóð Austurlands og Lífeyrissjóð Norðurlands. Fjölrit, september 2006.

Umsjónarnefnd eftirlauna. „Yfirlit yfir bótaþega í janúar ár hvert“. Minnisblað dags. 9. maí 2007.

Viðtöl

Benedikt Davíðsson 4. desember 2007.

Þórarinn V. Þórarinsson 14. ágúst 2007.